

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Шрамко Ігор Леонідович

УДК 159.9 _____

Кваліфікаційна робота

**Теоретичний та емпіричний аналіз феномену віктимної поведінки та
можливостей її корекції**

053 «Психологія»
«Екстремальна та кризова психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Шрамко І.Л.

Науковий керівник

Петрунько Ольга Володимирівна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри психології

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ	6
1.1 Віктимність як особистісна психологічна риса	6
1.2 Віктимна поведінка та її типи	22
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	38
2.1 Організація та методики емпіричного дослідження	38
2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	48
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3 КОРЕКЦІЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	65
3.1 Методи діагностики та подолання схильності до віктимної поведінки	65
3.2 Особливості корекції схильності до віктимної поведінки	71
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Дана робота присвячене теоретичному та емпіричному аналізу психологічних факторів виникнення віктимної поведінки, та дослідженню методів її корекції. Віктимність розуміється нами, як сукупність властивостей людини, зумовлених комплексом соціальних, психологічних і біофізичних умов, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта, що призводить до шкоди його фізичного чи емоційно-психічного здоров'я. Віктимна поведінка – це відхилення від норм безпечної поведінки, що реалізується в сукупності соціальних, психічних та моральних проявів.

В сучасному українському суспільстві, у ході російсько-української війни значно розширилось віктимне поле, та ще більше актуалізувалася потреба в гуманізації суспільства, вирішення завдань формування здорової, активно творчої та соціально -адаптованої особистості, а так само зростаючою потребою віктимологічної профілактики та корекції.

Розуміння феномену віктимності може вести до вдосконалення психологічних методів допомоги та підтримки. Це важливо для того, щоб сприяти процесові відновлення та психічному благополуччю потерпілих та суспільства в цілому.

Вивчення віктимної поведінки є ключовим для побудови більш безпечного, справедливого та емпатичного суспільства. Результати таких досліджень можуть служити основою для розробки політик, програм та ініціатив, спрямованих на покращення умов життя та захист прав потерпілих.

Науковці які вивчали дану тему у своїх роботах Г.Гентіг, Б.Мендельсон, П.Вацлавік, З.Фрейд, Б.Грейсон, Д.Боулбі, М.Ейнсворт, Д. Янг, В.Франкл, Е.Берн, К.Ломрозо, Т.К.Тойч, К.Вілсон, Г.Селін, В.Міллер, Д.Коулман та інші. Питанням віктимної поведінки у сучасній українській психології присвятили свої роботи В.Туляков, А.Шиліна, М.Іванов, І.Сингаївська, О.Бовть, О.Петрунько, С.Дерев'яно та інші.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз феномену віктимної

поведінки, емпірично дослідити його особливості, та визначити стратегії його корекції .

Завдання дослідження:

1. Дослідити причини виникнення віктимної поведінки на основі існуючих теоретичних підходів дослідження проблем віктимності.
2. Емпірично дослідити взаємодію проявів віктимної поведінки з рівнями темпераменту, схильності до ризику, та мотивацією до уникнення невдач.
3. Розробити рекомендації стосовно корекції віктимної поведінки.

Об'єкт дослідження: віктимність як соціально психологічний феномен.

Предмет дослідження: психологічні аспекти віктимної поведінки та можливості її корекції.

Методи дослідження: Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань було використано низку теоретичних і емпіричних методів: аналіз та синтез наукової літератури, класифікація, узагальнення й порівняння підходів та позицій науковців. Для емпіричного дослідження були вибрані наступні методи та методика: тест на визначення схильності до віктимної поведінки О.Андроннікової; опитувальник “Шкала темпераментів” Л. Герстоуна; “Діагностика ступеня готовності до ризику” Р.Шуберта; “Діагностика мотивації до уникнення невдач” Т.Елерс.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягає в наступному:

уперше:

- розроблено теоретико-практичний курс психологічної допомоги дорослим людям схильним до віктимної поведінки. Запропоновано авторський погляд на класичні та сучасні методи аналітичної психології для вивчення феномену віктимної поведінки.

удосконалено:

- техніки застосування методики психологічної допомоги та техніки роботи психолога з людьми схильними до віктимної поведінки.

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні уявлення щодо шляхів пізнання та прийняття феномену віктимної поведінки.

Практичне значення:

результати дослідження можуть бути використані у психологічному супроводі вразливих соціальних груп, наприклад, жертв домашнього насилля. Також частково психокорекційна програма може бути використана для роботи з жертвами воєнних дій, у процесі адаптації вимушених переселенців із регіонів, де проходять активні бойові дії.

Апробація результатів магістерської роботи:

відбулася під час проведення V Міжнародної конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку», яка відбулася 7 грудня 2023 року в ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» у змішаному форматі. У співавторстві з О.В. Петрунко були підготовлені та опубліковані тези «Віктимна поведінка як предмет наукового аналізу» [31].

Структура роботи – кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, написаних висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури, чітко й відповідно до заявленої теми кваліфікаційної роботи, який налічує 81 найменування, з них 38 джерел іноземною мовою. У роботі представлено 7 додатків та 6 таблиць. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи викладено на 81 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ

1.1. Віктимність як особистісна психологічна риса.

Відповідно до концепції А. Адлера, агресія пов'язана з «волею до влади і до виживання»: людина намагається завоювати «місце під сонцем» [1]. Отже вірогідно витіснення цієї якості призводить до протилежних наслідків, а саме до підкорення, а можливо, як наслідок, і до втрати «місця під сонцем».

Поняття Віктимність (від латинського *victima* – жертва) – визначається, як прагнення індивіду відчувати себе жертвою і стабільне потрапляння ним в ситуації, які йому це забезпечують. Схильність бути потерпілим вже досить давно активно вивчається у криміналістиці, а згодом цим феноменом зацікавились психологи. В результаті виникла наука, що вивчає віктимність і називається віктимологія (латинського *victima* — жертва, від латинського *logos* — вчення) – міждисциплінарна область, що досліджує процес становлення жертвою злочину. Умовно можна виділити психологічні аспекти віктимності (спеціальну віктимність) та загальну віктимність. Остання пов'язана зі статтю, віком, соціальною роллю та соціальним статусом жертви. Ці два види віктимності досить складно чітко розмежувати.

Також віктимність поділяють на соціальну та емоційну. Соціальна віктимність, це коли людина постійно відчувається невпевненою і недостатньо гарною/успішною у спілкуванні з іншими людьми. Часто це підліток, що росте серед авторитарних батьків. Емоційна віктимність, коли людина схильна перебільшувати свої емоційні реакції і часто потрапляє у стан пригніченості та безпорадності.

Центральним поняттям віктимології є жертва. Не дивно, що досі немає чіткого визначення поняття «жертва». Визначення словників з цього боку торкаються поняття «жертва», що відображає його різні аспекти. У судовій практиці існує багато визначень цього поняття, крім потерпілих від ДТП, помсти, злочину, випадкового, таємного, потенційного тощо. Існує також

поняття жертви релігійних, політичних, ідеологічних, економічних, шахрайства, погроз тощо. І це далеко не весь перелік конкретних приватних визначень поняття «жертва».

У цьому контексті є логічним згадати деякі постулати давніх східних вчень. Вони пояснюють феномен жертви так: кожна людина має певну кількість енергії, що називається Кі (в Японії) або Ці (в Китаї). Той, хто має цю енергію більше, підпорядковує собі того, хто має її менше. І навпаки, людина зі слабким Кі, як магніт притягує до себе агресорів та інші неприємності, включаючи хвороби. Стан Кі людини залежить від багатьох факторів, але найбільш руйнівні для неї є негативні емоції, що пригнічуються, гнів та страх. І для того, щоб перемогти суперника, потрібно за допомогою маніпуляцій посилити у ньому прояв цих почуттів. Втім, радість, що б'є через край, теж виснажує Кі людини, хоча і меншою мірою [16].

Створення віктимології пов'язане з іменами Г. Гентіга і Б.Мендельсона. У 1947 році в Бухаресті на конференції психіатрів Б.Мендельсон зробив доповідь на тему «Нові перспективи біопсихології і соціології: віктимологія». В цьому ж році з'явилася нова фундаментальна праця з віктимології – вийшла книга Г.Гентінга «Злочинець та його жертва. Дослідження по соціології злочинності» [61]. Вивчення особистих недоліків, що зумовлюють схильність людини стати жертвою злочину особистісної віктимності в якості однієї з причин злочину виявилось продуктивним. Перші ж дослідження показали, що для злочинів, в яких особистісна віктимність була головною причиною, виявилась великою.

П. Вацлавік – відомий психолог і психіатр у своїй книзі «Як стати нещасним без сторонньої допомоги», писав: «Слід визнати, що на світі існує досить багато людей, від природи наділених талантом самотійно майструвати своє маленьке персональне пекло.» В цій роботі він навів безліч прикладів того, як люди підсвідомо роблять все можливе, щоб у результаті стати жертвою [10].

Дуже цікавий приклад з вищезазначеної книги, це випадок М.Мерина, який всього за п'ять років став об'єктом 83 вуличних нападів. Його робота не була пов'язана не з грошима ні з іншими цінностями. Напади відбувались як вночі так і посеред дня, а серед нападників були підлітки, дорослі та навіть жінки [10].

Американський психолог Б.Грейсон змогла довести, що злочинці ніколи просто так не нападають на жертву, не звернувши увагу на те, що за особистість перед ним. Спочатку злодій оцінює людину на предмет того, чи підійде вона як жертва. Причому досвідченому злочинцю для цього достатньо лише кількох секунд. Злочинець аналізує зовнішність особистості за невербальними ознаками, а саме за зовнішнім виглядом, фізичною підготовкою та здатністю дати опір. Ідеальний об'єкт для нападу виглядає приблизно так: сутулі плечі, сковані рухи, млявий, згаслий погляд, що уникає контакту, опущена голова, незграбна хода. Показовою є і ступінь залучення до навколишнього світу – людина, яка поринула у глибокі роздуми і не помічає, що відбувається навколо, легко вразлива.

Б.Грейсон провела цікавий експеримент. Вона пред'явила тим, хто сидить у різних в'язницях і абсолютно не пов'язаним між собою злочинцям відеоплівки із зображенням людей, що йдуть вулицею. Це були прості перехожі, що належали до різних соціальних та вікових груп і не знали, що їх знімають. Тобто вони поводитися абсолютно природно, і відеозапис відображав реальну сцену з життя. Дослідники запропонували ув'язненим визначити, кого із зображених на плівці вони вибрали б як свої жертви. Вражає, але факт: більшість вказали на тих самих людей [59].

Як відомо, невербальні особливості поведінки людини – це мова її підсвідомості. Іншими словами, сутулі плечі, човгаюча хода та інші ознаки жертви є наслідком, а не причиною. Це лише прояв деструктивних програм підсвідомості. І виявлені дослідженнями американських учених особливості ходи, погляду та постави – найпомітніші, але не єдині невербальні ознаки віктимної поведінки. Навіть навчившись ними управляти, людина не здатна

контролювати інші реакції свого тіла, що недвозначно посиляє в навколишній простір сигнали жертви.

Як і коли формується у людини віктимність? Не схоже, що вона виникає у зрілому віці, вірогідніше всього вона формується одночасно з формуванням світогляду дитини. На цю тему є безліч теорій. На мій погляд увагу заслуговують наступні:

«Теорія прихильності»;

«Теорія ранніх дезадаптивних схем»;

«Трансактний аналіз».

Зупинимось окремо на кожній з цих теорій.

Теорія прихильності

Теорія прихильності була запропонована у 60-ті – 70-ті роки минулого століття Д.Боулбі та М.Ейнсворт. Вона розглядає досвід ранніх відносин людини з батьками та іншими близькими людьми. Д.Боулбі був першим дослідником, який пов'язав розвиток прихильності з адаптацією та виживанням дитини. Він визначив, що прихильність дитини до матері, формуючись у немовлят, зберігає свою активну роль і значення протягом всього життя людини; так чи інакше прив'язаність впливає на міжособистісні відносини і всі пізнавальні процеси.

Дана теорія в супереч фрейдівському підходу, який бачить проблеми пацієнтів у їх внутрішніх причинах, вказує на те, що проблеми клієнтів викликані зовнішніми причинами – їх існуючими відносинами з іншими людьми [37].

Д.Боулбі працював з дітьми із порушенням психіки, він прийшов до висновку, що розрив або відсутність емоційного зв'язку з батьками, або іншими значущими дорослими можуть перешкоджати здоровому емоційному і соціальному розвитку дитини, приводячи до відчуження та озлобленості .

Одним з центральних понять теорії прихильності є внутрішня робоча модель (internal working model). Д.Боулбі припустив, що в процесі взаємодії з іншими людьми і світом, індивід конструює робочі моделі найважливіших

аспектів цього світу, за допомогою яких він сприймає та інтерпретує різні події. Робоча модель починає формуватися вже в першому році життя дитини. Робочу модель можна назвати глибинною структурою самосвідомості чи відношенням, хоча зв'язок цієї моделі зі свідомістю неоднозначний: сама вона не усвідомлюється індивідом, але через неї він сприймає і усвідомлює себе та зовнішній світ. З віком робочі моделі стають все більш звичними, стійкими і практично не піддаються свідомому контролю. Тільки в тих випадках, коли ця модель явно протирічить реальності, можлива її зміна.

Іншим важливим поняттям для характеристики робочої моделі і прихильності в цілому, є поняття якості прихильності. В основі цієї характеристики лежить безпека (чи небезпека), яку забезпечує (чи не забезпечує об'єкт прихильності).

Теорію Д.Боулбі емпіричним шляхом довела канадський психолог-дослідник М.Ейнсворт, розробивши експеримент, який назвала «Незнайома ситуація».

Суть експерименту: Протягом півгодинного експерименту мати кілька разів покидала кімнату і поверталася або замість неї (а також разом з нею) в кімнату заходив незнайомец. На кожному етапі поділу та возз'єднання поведінка дитини фіксується та визначається тип прихильності.

Психологами було визначено чотири типи прихильності, а саме:

Надійний тип.

Цей тип уподобання формується в спокійних дбайливих відносинах зі значущими дорослим. Дитина почувається у безпеці як у компанії матері, так і за її відсутності. Завдяки відчуттю безпеки середовища дитина більш схильна до цікавості та дослідницької поведінки.

Тривожно-амбівалентний тип.

Діти з таким типом уподобання реагують на відсутність матері дуже болісно, на кшталт «Мене покинули!». За відсутності матері в умовах «Незнайомої ситуації» можуть поводитися пасивно, обмежено досліджувати

кімнату або грати в іграшки. Якщо вони розуміють, що мати знову намагається їх покинути, можуть почати «капризувати» і навіть виявляти агресивну поведінку, намагаючись утримати батька в кімнаті.

Тривожно-уникаючий тип.

Ці діти також при відділенні від матері відчують покинутість, але, на відміну від попереднього типу, чудово справляються з самотністю. Можуть досліджувати іграшки, займати себе чим завгодно, при цьому практично не реагувати на повернення батька до кімнати чи появу сторонніх. М.Ейнсворт зазначала, що в умовах «Незнайомої ситуації» подібну поведінку демонстрували діти, які перебували у стані стресу, а також діти, які пережили відмову у прихильності, коли їх потреби (наприклад, у безпеці чи тактильному контакті) ігнорувалися дорослим.

Дезорганізуючий тип.

Цей тип характеризується непослідовною поведінкою. Часто як реакцію поділ і возз'єднання чергуються сильні спалахи агресії, перетікають на повну пасивність. Діти з такою партерною поведінки, наприклад, можуть кинутися до незнайомця, всіма невербальними сигналами показуючи готовність обійняти людину, але буквально через секунду вони втрачають м'язовий контроль, падають на підлогу і демонструють реакцію страху та захисту від чужинця. Така поведінка найчастіше спостерігається у дітей, які пережили психологічну травму, домашнє насильство або жили в дизфункціональних сім'ях.

Треба відмітити, що з отриманих чотирьох типів прихильності, тільки «надійний» визначається як абсолютно здоровий. Відповідно, якщо у дитини формується один із трьох останніх типів прихильності, то в нього вже закладено риси віктимності, які з часом виявлятимуться все інтенсивніше.

Тип прихильності, який кожен із нас виробляє внаслідок спілкування зі значущими дорослим, – це адаптивна стратегія, якої ми дотримуватимемося надалі у спілкуванні з іншими людьми, як із дорослими, і з однолітками.

У 80-ті роки стали проводитись дослідження прихильності у дорослих.

С.Хазан і Ф.Шейвер використали конструкти і методи теорії прихильності до романтичних відносин у зрілому віці. Ця модель включає три типи прихильності: надійна, амбівалентно-тривожна, уникаюча [60].

У 90-х роках минулого століття К.Бортоломью і Л.Хоровитц запропонували робочі моделі, які склалися із образу себе і образу іншого. Образ себе може взагалі бути позитивним чи негативним, як і образ іншого.

Надійний – характеризується позитивним образом себе та інших.

Тривожний – характеризується негативним образом себе і позитивним образом інших, бажанням високого ступеню емоційної близькості з партнером, властива невпевненість в собі, ревності, їм здається, що партнер не бажає подібної степені близькості.

Уникаючи-відкидаючий – характеризується позитивним образом себе і негативним образом інших, властивий незалежним людям, для яких неприйнятна висока ступінь близькості.

Лякаючи-уникаючий – характеризується негативним образом себе та інших, відмічається у людей постраждалих від сексуального насильства на ранніх етапах життя. Вони не тільки не довіряють партнеру і бачать його у негативній якості, але і себе вважають недостойними кохання партнера.

Відповідно жертвами стають люди з тривожним та лякаючи-уникаючим типами прихильності.

Теорія ранніх дезадаптивних схем.

Поняття «рання дезадаптивна схема» було введено Д.Янгом у 80-х роках минулого століття, воно позначає схему сприйняття дійсності, що впливає на поведінку. Ранні дезадаптивні схеми визначаються, як «надзвичайно широке явище, що відноситься до особистості і її відносин з іншими, що сформувалося у дитинстві, продовжує свій розвиток протягом всього життя і є в значній мірі дизфункціональним». Це захисний емоційний і когнітивний патерн, що формується в дитинстві і повторюється протягом всього життя. Ранні дезадаптивні схеми складаються зі спогадів, емоцій,

когніцій і тілесних відчуттів, і торкаються власної особистості і відносин з іншими людьми. Поведінка людини керується схемою, яка є відповіддю на неї, але не є частиною схеми[63].

Декілька типів раннього досвіду сприяє формуванню дезадаптивних схем:

Фрустрація потреб, коли не задовольняються головні потреби дитини в стабільних теплих відносинах і послідовній турботі (включає зневагу, покинутість і емоційне пригнічення);

Травматизація чи віктимізація, коли дитина страждає від жорстокого поводження і стає жертвою, в тому числі і таких ситуацій як стихійні лиха (включає фізичне, емоційне та сексуальне насильство);

Надмірне баловство чи гіпер опіка з боку батьків, які не дозволяють дитині розвивати власну автономію і адекватний самоконтроль (потурання, баловство і відсутність адекватних кордонів);

Вибіркова інтерналізація чи ідентифікація зі значущими іншими, що приводить до того, що дитина засвоює думки, відчуття і поведінку батьків як свої власні.

В концептуальний апарат схематерапії входять три основні поняття:

Ранні дезадаптивні схеми, що сформувались при ранньому досвіді, представляють собою способи презентації цього досвіду, які визначають емоції, поведінку та характер обробки інформації в поточному досвіді. Відповідно моделі особистісної моделі в схематерапії вони виникають, коли якісь базові потреби дитини не задовольняються.

Процес функціонування схем – це стратегії володіння, що визначають емоційний стан, який виникає після активації схем.

Концепти «модуси схеми» – означає певний стійкий, на якийсь проміжок часу, емоційний стан і покликаний пояснити швидко зміну настрою чи наявність конфліктних бажань і ідей одночасно.

Схеми не працюють весь час. Вони активізуються різними обставинами чи подіями, що схожі на ситуацію в якій ця схема сформувалася

у дитинстві.

Існує п'ять базових потреб:

Потреба в надійній прихильності, що включає безпеку, розуміння та прийняття. Їй відповідають група схем під загальною назвою «Порушення зв'язків та відкидання».

Потреба в автономії, компетентності та почутті ідентичності. Їй відповідає група схем під загальною назвою «Порушена автономія».

Потреба в свободі виражати свої справжні потреби та емоції. Їй відповідає група схем під загальною назвою «Керованість на інших».

Потреба в спонтанності та грі. Їй відповідає група схем під загальною назвою «Надпильність і заборони»

Потреба в реалістичних обмеженнях та самоконтролі. Їй відповідає група схем під загальною назвою «Порушення кордонів»

Домени ранніх дезадаптивних схем:

1. Порушення зв'язку і відкидання.

Люди з дезадаптивними схемами з цього домену частіше за все мають найбільше порушень. Вони вважають, що їх потреби в стабільності, надійності, турботі і любові ніколи не будуть задоволені. В сімейній історії таких пацієнтів характерна: ізольована, холодна відштовхуюча, вибухова, непередбачувана чи жорстока поведінка. До цього домену відносяться наступні дезадаптивні схеми: покинутість/нестабільність, недовіра/очікування жорстокого поводження, емоційна депривованість, дефективність/ сором'язливість, соціальна відчуженість.

2. Порушена автономія.

Люди зі схемами цього домену мають такі очікування від себе і від світу, які заважають їм діяти ефективно і самостійно, у відповідності з їхнім віком. Коли ці люди були дітьми, батьки оточували їх надтурботою чи, навпаки, зовсім за ними не дивились, в результаті чого вони не навчилися діяти самостійно, але можуть реалізовувати свої цілі і набувати навиків яких їм бракує. В типовій сімейній історії таких пацієнтів плутаність (сімейних

ролей, відсутність внутрішньосімейних особистих кордонів), підрив впевненості дитини в собі, гіперопіка чи провал спроби підготувати дитину до успішного проявлення себе зовні сім'ї. У результаті виникає відчуття залежності і несамотійності. Відсутність прояви власної позиції, психологічні кордони слабо вистроєні. До цього домену входять наступні схеми: залежність/безпорадність, вразливість до шкоди чи хвороби, заплутаність, неуспішність.

3. Порушені кордони.

Людам зі схемами з цього домену важко поважати права інших людей, співробітничати, притримуватись домовленостей чи переслідувати довгострокові цілі. Коли вони були дітьми, їх не призивали притримуватись правил, приймати до уваги інших людей чи розвивати самоконтроль. Їм важко стримувати свої імпульси чи відкладати винагороду за зусилля. Спостерігається також дефіцит внутрішніх кордонів, відповідальності перед іншими, довгострокової орієнтації на ціль. Для сімей таких людей характерно (в сімейній історії): ліберальність, потурання, баловство, дефіцит керівництва і виховання почуття зверхності – замість відповідної конфронтації, дисципліни і взяття на себе відповідальності (в розумних кордонах), взаємного співробітництва і постановки реальних цілей. До цього домену входять наступні схеми: привілегірованість/ грандіозність, недолік самоконтролю.

4. Скерованість на інших.

Люди зі схемами з цього домену намагаються виконувати бажання інших людей і задовольнити їх потреби на шкоду своїм власним потребам. Вони роблять це, щоб домогтися схвалення, зберегти емоційний зв'язок чи уникнути відкидання. Звичайно включає пригнічення і слабе розуміння своїх агресивних імпульсів і природних схильностей. Для сімей таких пацієнтів характерно прийняття дітей тільки у тому випадку, якщо вони будуть відповідати визначеним вимогам (прийняття з застереженнями). Діти повинні подавляти важливі аспекти своїх особистостей для того, щоб

отримати любов, повагу і схвалення батьків. У більшості таких сімей емоційні потреби і бажання батьків чи соціальне прийняття і статус – цінять більше, ніж унікальні почуття і потреби дитини. До цього домену входять наступні схеми: покора, самопожертва, пошук схвалення.

5. Надпильність та заборона.

Надмірне зосередження на контролі спонтанних почуттів, дій та рішень для того, щоб уникнути вчинення помилок, катастрофи і хаосу, втрати контролю над своїми імпульсами чи несхвалення інших. Притаманна схильність до песимізму і занепокоєння, вважають, що все зруйнується, якщо не вдасться постійно тримати контроль. Для сімей таких людей характерні: жорстокість, деспотичність, вимогливість, інколи застосування покарання: наявність багатьох зобов'язань, перфекціонізм слідування правилам, приховування емоцій, уникання можливих помилок привалює над отриманням задоволення, радості та релаксації. До цього домену входять наступні схеми: негативізм/песимізм, подавлення емоцій, жорсткі стандарти, покарання.

Д. Янг розробляв свою теорію в якості теоретичної бази для нового напрямлення в психотерапії під назвою схемотерапія. Одночасно з розробленням дезадаптивних схем було виведено стилі батьківського виховання, які приводять до активації цих схем.

Стилі батьківського виховання:

Емоційно-відкидаюче виховання - стиль виховання при якому дитина позбавлена емоційної турботи. Потреби дитини ігноруються. Інколи з дитиною жорстоко поводяться. Часто зустрічається приховане емоціональне відкидання: батьки намагаються завуалювати реальне відношення до дитини підвищеною турботою і увагою до нього.

Гіпертурботливе виховання – проявляється в підвищеній, загостреній увазі і турботі до дитини, надмірній турботі і контролю поведінки в дрібницях, стеженню, забороні та обмеженнях. Дитину не вчать самостійності, подавляють розвиток її почуття самостійності та

відповідальності. Це приводить або до реакції емансипації, чи до безініціативності, невмінню постояти за себе.

Принижуюче виховання – проявляється в постійному приниженню дитини, що заставляє її відчувати свою неповноцінність

Перфекціоністське виховання – проявляється в батьківських вимогах досконалості у всьому як від себе, так і від дитини.

Песимістичне/боязке виховання – проявляється в наявності тривожних, боязких рис у батьків, песимістичному сприйняттю життя.

Контролююче сприйняття – проявляється у тотальному контролі, забороні на розвиток самосвідомості та незалежності дитини.

Емоційно-подавляюче виховання – проявляється у нездатності батьків ділитись своїми почуттями з дитиною.

Каральне виховання – проявляється в покаранні дитини за любую помилку.

Умовне/нарцистичне виховання – стиль виховання, при якому дитину приймають та хвалять тільки при умові виконання нею окремих вимог чи досягненню успіхів.

В результаті було виявлено, що стилі виховання запускають наступні дезадаптивні схеми:

Принижуюче виховання приводить до порушення зв'язків та відкидання, вразливість до шкоди чи хвороби, покірність, пригнічення емоцій, жорсткі стандарти.

Контролююче виховання приводить до порушення зв'язків та відкидання, неуспішність, сплутаність/нерозвинута ідентичність, покірність, пригнічення емоцій, недостатній самоконтроль.

Каральне виховання приводить до емоційної депривірованості, покинутість/нестабільність, недовіра/очікування жорстокого поводження, залежність/безпорадність, привілегірованість/грандіозність, недостатній самоконтроль.

Емоційно подавляюче виховання приводить до емоційної

депривірованності, недовіри/очікування жорстокого поводження, соціальна відчуженість, дефективність/сором, покірність, пригнічення емоцій, жорстокі стандарти.

Песимістичне/боязке виховання приводить до емоційної депривірованності, недовіри/очікування жорстокого поводження, соціальної відчуженості, дефективності/сорому, покори, самопожертви.

Умове/нарцистичне виховання приводить до недовіри/очікування жорстокого поводження, покори, жорстоким стандарти, привілегірованості/грандіозності, недостатньому самоконтролю.

Емоційно-подавляюче виховання приводить до емоційної депривірованності, соціальної відчуженості, покора, придушення емоцій.

Гіпертурботливе виховання приводить до недовіри/очікування жорстокого поводження, вразливість до шкоди чи хвороби, сплутаність/нерозвинута ідентичність.

Перфекціоністське виховання – зовсім не запускає дезадаптивних схем.

Транзактний аналіз.

Транзактний аналіз був розроблений Е.Берном.[6]

Основою транзактного аналізу є модель его-стану. Его-стан – це сукупність пов'язаних один з одним поведінок, думок і почуттів як спосіб проявлення нашої особистості в даний момент. Модель описує три різних его-стани:

Его-стан Батьків: поведінка, думки та почуття, скопійовані у батьків.

Его-стан Дорослого: поведінка, думки і почуття, які є прямим реагуванням на «тут і зараз».

Его-стан Дитини: поведінка, думки і почуття, притаманні дитячому віку.

Модель его-стану дозволяє встановлювати надійний зв'язок між поведінкою, думками та почуттями.

В дитинстві кожен з нас пише свій власний сценарій життя. Основний

сюжет ми пишемо у ранньому дитинстві, ще до того як навчилися говорити. Пізніше ми лише добавляємо деталі до нашого сценарію. А у сім років сценарій в основному вже написаний, хоча в юності ми можемо його переглянути. Будучи дорослими, ми не усвідомлюємо, що написали для себе сценарій життя. Але ми чітко йдемо по ньому. Без усвідомлення цього факту ми облаштуємо наше життя таким чином, що прямуємо до тієї фінальної сцени яку визначили ще у дитинстві. Поряд з моделлю его-станів концепція сценарію життя є основою транзактного аналізу. При дослідженні сценарію використовується концепція сценарію життя для розуміння того, як люди можуть несвідомо створювати проблеми і як вони вирішують їх.

Концепція сценарію складається з декількох основних положень:

Сценарій – це план життя;

Сценарій веде до розплати (фіналу);

Людина сама приймає рішення що до сценарію;

Сценарій підкріплюється батьками;

Сценарій знаходиться по за межами усвідомлення;

Ми спотворюємо реальність маючи на меті оправдати сценарій.

Ми приймаємо ці дитячі рішення про себе, інших і світ, через те, що:

Сценарні рішення представляють собою найкращу стратегію дитини з метою виживання у світі, який часто здається їй ворожим і таким, що погрожує життю.

Сценарні рішення приймаються у відповідності з емоціями дитини і її здатності тестувати реальність.

Формування віктимності: теорії та моделі.

К. Стайнер так описує цей процес. Ваша мати чи батько мали его-стан Батьків, Дорослого чи Дитини. Вони передали вам сценарні послання з цих трьох его-станів, а ви прийняли і розприділили їх в трьох ваших его-станах. Послання, що виходять з его-станів Батьків батька та матері, називаються контрнаказами і складають частину в яку входять в ваш стан Батьків. Копіювання чи послання «тут і зараз», направлені з Дорослого батьків до

Дорослого дитини, складають програму. Послання, що направлені з его станів Дитина батька та матері, можуть бути двох видів: накази та дозволи. Контрнакази складаються з наказів (команд) про те, що потрібно чи не можна робити, а також суджень про людей і життя [74].

Відмінність наказів і дозволів від контрнаказів

Контрнакази вербальні, накази і дозволи довербальні;

Накази і дозволи передаються у ранньому дитинстві, а контрнакази – в більш пізньому віці.

Накази. Терапевти Б.Гулдінг та М.Гулдінг виявили, що в основі ранніх негативних рішень людей лежать 12 тем, що постійно повторюються. Вони склали список, що складається з 12 наказів (скриптів):

не живи (згинь, помри); не будь сам собою; не будь дитиною; не рости (залишайся маленьким); не роби успіхів; нічого не роби; не будь першим (не будь лідером, не висовуйся); не належ; не будь близьким; не почувай себе гарно (не будь здоровим); не думай; не відчувай.

Основною ідеєю реструктурування скриптів є те, що люди формують певні психологічні "скрипти" або сценарії, які впливають на їхню поведінку, відносини та віктимність. Ці скрипти можуть бути формовані на ранніх стадіях життя і включати в себе внутрішні переконання, ролі та способи реагування.

Таким чином, згадані теорії своєю суттю мають приблизно одну й ту саму думку: схема поведінки, модель світу закладається в дитинстві та вплив на її формування надають батьки, близькі люди з оточення дитини. Без сумнівів, ці схеми ведуть до формування комплексів, до створення передумов віктимності. Комплексів у віктимної особи може бути безліч. Серед основних можна виділити: нарцисизм, самознищення, мучеництво, садистські схильності, німфоманія.

На формування віктимності можуть впливати наступні фактори, які в основному походять з дитинства, але інколи їх вплив несе віктимізацію і в зрілому віці:

Травма і негативний досвід: Люди, які пережили травматичні події або були піддані насильству, можуть розвинути віктимну поведінку. Вони можуть відчувати посттравматичний стрес і постійно почуватися вразливими та безпорадними.

Сімейне виховання: Люди, які виростили в будинках, де переважає жертвовну поведінку, або брак підтримки, можуть сприймати себе як жертву і виявляти подібні риси у своєму житті.

Соціальне оточення: Вплив довкілля та суспільних стереотипів також може сприяти розвитку віктимної поведінки. Наприклад, у суспільстві, де переважає пасивне ставлення до проблем та перекладання відповідальності на інших, люди можуть набути віктимних рис.

Низька самооцінка і невпевненість: Люди з низькою самооцінкою та недостатньою впевненістю в собі можуть бути схильнішими до віктимної поведінки. Вони можуть почуватися недостатньо сильними і нездатними подолати труднощі, що підтримує їхнє жертвовне мислення.

Встановлені патерни поведінки: Поведінка людини формується через безліч дій і думок, що повторюються. Якщо людина звикла реагувати на події у своєму житті жертвовним чином, це стає встановленим патерном, який він автоматично використовує у всіх ситуаціях. Розуміння цих причин є важливим для того, щоб зрозуміти, чому деякі люди виявляють віктимну поведінку. Однак, необхідно зазначити, що кожна людина унікальна, і віктимність може мати свої індивідуальні особливості та причини.

Важливо відмітити, що жертві обов'язково притаманне почуття провини. У психології вважається, що єдина негативна емоція чи почуття, яке має позитивного сенсу – це почуття провини. Вина обов'язково вимагає покарання, відповідно, людина, яка завжди відчувається винною, неодмінно або знайде ситуацію, в якій буде покарана, або покарає себе сама.

Таким чином, можна зробити висновок, що жертва інтерпретує події, що відбуваються, виходячи зі своєї життєвої установки, моделі, і навіть сама намагається створювати ситуації, що підтверджують її значимість. Жертва

демонструє своє нещастя у різноманітних ситуаціях, відчуваючи у своїй провині, образу, гнів, сором, занепокоєння, страх і т.д. При цьому почуття мають хронічний характер.

1.2. Віктимна поведінка та її типи.

Українські дослідники В.Туляков, Б.Головкін визначають віктимну поведінку, як закономірний, характерний, часто біопсихосоціальний особистісний небезпечний стиль поведінки людини (групи, спільноти), який робить її помітною для оточуючих, у зв'язку з чим у конкретній життєвій ситуації підвищується її уразливість, доступність, привабливість, що впливає на мотивацію та рішення злочинця щодо вчинення злочинного посягання [18; 35].

Первинним показником віктимної поведінки є здійснення дій чи бездіяльності, що призводять до становища жертви. Враховуючи це, слід зазначити, що поведінку жертви (або тих, хто їй сприяє) слід вивчати в двох окремих аспектах: поверхневому та глибокому. У обмеженому розумінні віктимною поведінкою вважаються конкретні дії (дії чи бездіяльність), які людина здійснює в конкретній ситуації, усі конкретні дії призводять до створення жертви.

У загальному розумінні віктимна поведінка є складною системою, яка включає як потенційну жертву, так і оточення. Це викликано взаємодією між двома сторонами. При дотриманні певних умов людина стає жертвою.

Виокремлення жертви як предмета віктимології передбачає психологічний аналіз поведінки жертви, це передбачає виявлення конкретних моделей поведінки, які асоціюються з жертвою. Навпаки, об'єктом дослідження віктимології є жертва, яка визначається як особа, яка зазнала травми, втрати чи нещастя, або яка стала результатом несприятливого збігу подій чи дій.

Наукова методологія вивчення жертв була розроблена кримінологом Г.Хентігом, концепція «викривленого симбіозу» між злочинцями та

жертвами була відстоювана у його монографії «Злочинець і його жертва», ця монографія надала теоретичне значення та практичне застосування віктимології.

Г.Хеттінг описав чотири потенційні типи жертв:

- тих, хто хоче отримати шкоду;
- тих, хто вживає дій з наміром отримати більшу вигоду;
- тих, хто співпрацює;
- тих, хто бажає завдати шкоди;
- і, нарешті, тих, хто здатний чинити опір [61].

Злочин часто досягається через відверто провокативну поведінку потенційних жертв, при цьому потенційні жертви не усвідомлюють, що їх поведінка насправді призводить до насильницької поведінки іншими. М.Вольфганг задокументував емпіричне підтвердження цього, він зазначив, що 26% вбитих осіб прискорили злочинні дії, які вони вчинили проти себе, прямо чи опосередковано, через свого агресора. У своєму дослідженні він задокументував різні типи вбивць і описав загальні ситуації, які виникають, коли вбивці взаємодіють зі своєю жертвою [79].

Як наслідок, правомірно відстоювати думку про те, що віктимологічний аналіз є найбільш корисним при вивченні злочинів, де злочинець безпосередньо взаємодіє зі своєю жертвою. До цього можна додати насильницькі та користливо-насильницькі вторгнення, а також різні види крадіжок. Сьогодні сучасна віктимологія використовується в багатьох напрямках: Фундаментальна теорія віктимології, яка описує феномен віктимізації та його зв'язок із суспільством.

Ю.Чаплак і Г.Чуйко вважають, що особистість жертви є складною і складається з трьох окремих частин: психодинамічних фундаментальних властивостей, соціально детермінованої особистісної властивості та Я-концепції. Крім того, особистість жертви має відрізнятися від особистості не жертви відповідно до кожного з підтипів. Аналіз вчених показав, що людина зі схильністю до віктимної поведінки зазвичай характеризується втомою,

відсутністю руху, високим рівнем тривожності та дисбалансом нервової системи. Як наслідок, практичне застосування віктимності – поведінка жертв. Поведінка потерпілих вважається діями або серією дій, які об'єктивно впливають на мотивацію та прийняття рішень злочинцями та призводять до ризику заподіяння шкоди [40].

Поведінка схожа на поведінку жертви як за своїм передбачуваним змістом, так і за сприйманою цінністю злочинця. За характером поведінка жертви може бути:

- конфліктною (жертва створює конфліктну ситуацію, бере участь у конфлікті);
- провокаційний (екстравагантний зовнішній вигляд, демонстрація достатку, легкодоступна поведінка жінки);
- легковажні (довірливість, наївність неповнолітніх та інших осіб, нездатність протистояти нападнику, створення аварійних ситуацій).

Відомі вчені, такі як К.Ломрозо, Т.Тойч, К.Вілсон, Г.Селін, В.Міллер, А. Камю та Дж.Коулман, обговорювали питання віктимності в психології. Віктимність – це як фізична, так і соціальна характеристика, а також сукупність ознак, що розвиваються в людини, що підвищує ймовірність стати жертвою, і розглядається як соціальний, психічний і моральний феномен [34; 52]. Дослідники Я.Чаплак і Г.Чуйко надихаються думкою Д.Рівчака, яку він вважає формою психологічного пошкодження, що фіксується в поведінці людини, це пошкодження викликає потенційну або реальну схильність стати жертвою. Згадані автори вважають, що віктимність – це передусім психологічна тенденція до сприйняття себе як жертви інших або до прийняття ролі жертви [40].

Сучасні науковці розрізняють різні рівні віктимізації:

- у межах норми (особистість здатна адаптуватися до норми);
- середньостатистична, що є специфічною для конкретної ситуації та соціально-культурної норми віктимізації;
- високий ступінь віктимності (пов'язаний зі специфічними

характеристиками особистості, що підвищують її сприйнятливість);

– розчарування особистості, або порушення її взаємодії з оточенням.

Крім того, теоретики виділяють різні типи віктимності: особисту (суб'єктивну здатність особи через наявність психічної властивості, яка дозволяє їй стати злочинцем за очевидної можливості уникнути злочину); рольовий (що виражається в небезпеці виконання злочинцями певної ролі); соціальний (який об'єктивно ставить людину в положення злочинця); і політичний (який передбачає відповідальність держави за злочин).

Виділяють три типи віктимності, поширені в повсякденному житті:

1) віктимогенні зміни особистості (сукупність соціально-психологічних характеристик, пов'язаних з негативними моментами соціалізації або незадовільною соціальною адаптацією (у психологічному сенсі це виражається в емоційній нестабільності, недостатності). контрольованість, зниження здатності мислити, підвищена конфліктність);

2) професійна (рольова) віктимність (об'єктивна характеристика соціального статусу особи в даній ситуації, незалежно від її особистісних характеристик, що підвищує ризик насильства щодо неї через виконання своєї ролі);

3) віктимність (біологічна) якість, пов'язана з віком та статтю, це виражається в психологічному сенсі в результаті патологічного стану особистості: психічної хвороби, відсутності зору або втрати слуху). На думку І.Сингаївської особи похилого віку та жінки є найбільш вразливими категоріями віктимізації [40].

Переходимо до аналізу різних типів віктимної особистості та поведінки. Н. Біктіної та А. Баймешової задокументувало загальний профіль типу особистості жертви, який включав потенційну жертву та реальну жертву, остання з яких характеризувалася поведінковими реакціями, що включали самоушкодження та руйнування. Крім того, дослідники описують різні підходи до боротьби з поведінковими відхиленнями: стандартна та деструктивна поведінка; конформістська, нарцистична, фанатична та аутична

поведінка; суїцидальна поведінка, суїцидальні замітники та самодеструктивна поведінка; несуїцидальна агресивна поведінка, тощо.

За методикою О.Андроннікової поведінка потерпілих може бути:

1) агресивною це колектив осіб із певним набором установок на суспільство. Вони сприйнятливі до ситуації, що загрожує життю внаслідок їхньої агресії у формі провокаційної поведінки (наприклад: напади, образи, знущання), внаслідок чого вони цілеспрямовано (або не) створюють конфліктні ситуації);

2) самоушкодження і саморуїнування (у крайніх випадках може проявлятися як у провокаційній поведінці, якщо інша особа причетна до заподіяння шкоди, так і в такій, що завдає шкоди собі (характеризується схильністю до ризику, необачною поведінкою, а найчастіше небезпечний для себе та оточуючих).Тобто це людина, яка демонструє небезпечну поведінку, але в контексті соціально схвалюваних якостей (які іноді вважаються володінням специфічною «рішучістю», хоробрістю). у цьому прикладі вважається завищеною);

3) пасивні (мають роль жертви, позицію безнадійності та низьку самооцінку). Відзначено, що ці особи мають велику незалежність. Вони завжди втягнуті в небезпечні ситуації, щоб отримати співчуття та допомогу від інших. Це Тип особистості характеризується як скромний, боязкий і комфортний, вона схильна до залежної поведінки, вона надзвичайно поступлива (відповідно і поблажлива) і вміє виправдовувати поведінку інших.

Некритичність може виражатися як в основі негативних особистісних рис, так і в соціальний контекст (наприклад, жадібність) і позитивні (щедрість як антипод), а також низький інтелектуальний потенціал. З точки зору аналізу поведінки, проведеного К.Діллєнбургером, на поведінку жертв впливають соціальні фактори (місце, гендерно-специфічні атрибути, ситуаційні особливості тощо), а також наявність травматичних ситуацій у минулому. Вони описують типову жертву як людину, яка має емоційні

проблеми, включаючи страх, нервозність, гнів, сором і проблеми зі сном, які ускладнюються самозвинувачення та труднощі зі сном. Можливою причиною збільшення поширеності віктимної поведінки є вторинна вигода. У результаті К.Ділленбургер, слідуючи попереднім дослідженням, описує в розділі поведінкової економіки механізм, який передбачає посилення позитивних емоцій (наприклад, соціальної підтримки). Автор також згадує про політичний аспект, який проявляється в тому, що управління постраждалими є простим і не потребує додаткових зусиль [55].

Крім того, важливо зазначити, що вік жертви має значний вплив на прояв її віктимності. Дослідження С.Гаркавець виявило наступні проблеми щодо зазначеної проблеми молоді: 1. Вони мають різні моделі мислення: агресивне, некритичне, активне та пасивне. 2. Страх перед невротиками може слугувати каталізатором віктимності очищеного індивіда [14].

Для повного розуміння теоретичних аспектів віктимної поведінки важливо зрозуміти пов'язане з нею поняття віктимізації, яка є процесом становлення жертви. О.Андроннікова у своєму дослідженні вивчає найважливіші індивідуальні фактори віктимізації. Проаналізована дослідником література свідчить про те, що цими ознаками є ступінь стабільності, ціннісні орієнтації, низька здатність до асиміляції поведінки, гнучкість реагування, знижена соціальна взаємодія, емоційна залученість, низький поріг фрустрації, нестабільна самооцінка, ставлення до невдач, заляканість, життєвий досвід, фаталізм, скромність і боязкість.

Проте важливо також відзначити, що О.Андроннікова більше зосереджується на історії розвитку специфічних якостей внаслідок дезадаптації, що дає, на її думку, більш повну картину віктимізації особистості. Комплексне дослідження осіб зі схильністю до віктимності, проведене Л.Шевченко серед молоді, свідчить про такі ознаки:

1. Позиція є обґрунтованою, це свідчить про те, що передумовами віктимності можуть бути будь-які речі. Подібно до віктимізації, це процес, який запускається конкретним досвідом.

2. Частота віктимізації в групі, яка мала досвід респондентів, була вищою, ніж у групі, яка не мала такого досвіду.

3. Спостерігалися варіації в найбільш поширених сценаріях віктимізації за статтю. Специфічну закономірність автор статті пов'язує з гендерними особливостями прояву агресії (проявляється у фізичній формі, жінка – у вербальній).

4. Спостерігалась закономірність щодо наявності проблем у родині (відсутність теплих родинних стосунків, постійні розбіжності між батьками, насильство та інші можливі варіанти).

5. З узгодженням практичного та теоретичного змісту Л.Шевченко визнавала, що особистий досвід віктимності передусім походить від відсутності позитивного ставлення до значущих дорослих (батьків, учителів, однолітків тощо).

6. Вживання речовин, що змінюють стан свідомості, підвищує особистісну свідомість жертви (алкоголь, наркотики) та обумовлює аморальну поведінку.

7. Особистості жертв більш схильні до психотичного складу, ніж до невротичного. Крім того, важливо відзначити, що вони мають тенденцію бути фіксованими, конфліктувати один з одним і їм бракує необхідних емоційних реакцій.

8. Полярні, але істотні риси (тривожність, самозаборгованість, інфантильність, боягузтво, нерішучість, довірливість, стресогенність або, з іншого боку, агресивність, демонстративність, конфліктність і ризикованість).

9. Особи жертви мають низьку самооцінку (часто завищену, часто занижену), вони також пасивні та не мають самосприйняття, необхідного для ефективного одужання. Тобто їм важко критично оцінювати власне «Я», це сильно позначається на їх адаптивності [43].

Було виявлено, що студенти групи ризику мають схильність брати участь у дискомфортних і небезпечних для життя та здоров'я ситуаціях

внаслідок вираженої агресії у формі провокаційної поведінки (фізичний напад, або, наприклад, образа чи наклеп). Було помічено, що вони зазвичай викликають спірну ситуацію (або можуть просто її спровокувати).

Їх дії можуть бути вираженням їх типових соціальних уподобань, пов'язаних з особистістю. Агресія проявляється в конкретних індивідах і конкретних ситуаціях, але автори спостерігають схильність до асоціальної поведінки, нехтування суспільними правилами, мораллю і законом. Натомість вони легко піддаються емоціям (насамперед негативним). З індивідуальних особливостей дослідники роблять висновок, що вони владні та нерозумні, мають легкий характер. Вони також відчують огиду до тривоги та апатії. Ці особистості сприйнятливі до емоцій оточуючих, особливо негативних, вони також висловлюють свою яскравість. Вони нетерплячі, у них підвищена тривожність, недовіра та відсутність інтересу до подій («не моя робота»). Основним висновком є припущення авторів щодо причин такої поведінки.

На думку А.Шиліної, М.Іванова, В.Тулякова розрізняють два типи віктимності:

Криміногенна віктимність – підвищена здатність людини наражатись на небезпеку в умовах, яких можна було б уникнути.

Некриміногенна віктимність – нездатності розпізнавати криміногенні ситуації [35;42].

К.Міядзява також виділяє два види віктимності:

1. Загальна – залежить від ролевих, соціальних та гендерних характеристик жертви;
2. Спеціальна – реалізується в атрибуціях, установках і властивостях особистості.

У своїй статті «Особливості віктимної поведінки молоді» О.Петрунько, Г.Паціора, приходять до висновку, що на формування віктимної поведінки впливають наступні чинники:

- 1.Індивідуально-психологічні – емоційно-установча готовність особи,

що виявляється, або в агресивному реагуванні, або як конформна поведінка; неадекватна самооцінка, схильність до самознецінення, тривожність, фрустрація; наявність сформованих і закріплених ригідних патернів – моделей віктимної поведінки; індивідуально набутий досвід у зв'язку з пережитими травматичними подіями в житті; наявність зразків віктимної поведінки в близькому (референтному) оточенні.

2. Соціально психологічні – соціально-культурні особливості віктимізації (віктимізація суспільства, вплив засобів масової інформації); «сімейний фактор» (наявність агресивної або ігноруючої моделі виховання, психопатологія одного з членів сім'ї, порушення емоційного клімату в сім'ї, наявність моделей жертвовної поведінки батьків, фізичне насильство, алкоголізація, подружні конфлікти); «соціально-педагогічний фактор» (відсутність індивідуального підходу, віктимна деформація педагога, образливе ставлення з боку педагога та однокурсників, психологічне і фізичне насилля та ін.) [30].

Вважаю за необхідне розглянути витіснену агресію особистості, як окремий тип віктимної поведінки.

Агресія (лат. *aggressio* — напад) — інстинктивна індивідуальна поведінка людей, тварин, яку породжує страх, лють тощо. Вона виражається в нападі або загрозі нападу на представників свого (рідше чужого) виду.

Агресія є формою активності суб'єкта, яка детермінована певними, не завжди усвідомлюваними ним причинами. Мотиви будь-якої активності найчастіше пов'язані з глибинними першопричинами, тому поведінка, що зовні спостерігається, безпосередньо не дає відповіді на питання про її глибинно-психологічні витoki.

Теорія мотивації З.Фройда розкриває нам механіку агресії, цю теорію у її завершеному вигляді було сформульовано 1915 р. у роботі «Потягу та їх долі», у якій внутрішній світ людини представлений як динаміка конфліктів. Перша класифікація мотивів З.Фройда базувалася на потребах «Я» (або «підтримці власного існування») та сексуальному потягу («лібідо»). Пізніше

потреби «Я» були замінені на агресивні потреби («мортідо»), що започаткувало існування антагоністичних потягів: «до життя» («лібідо») та «до смерті» («танатос»); агресивність розглядалася як вираз енергії «мортідо»[25].

Таким чином, З.Фройд ввів у своїй теорії «потягу до смерті» самостійний агресивний потяг. Він стверджував, що напрямок потужної агресивності всередину суб'єкта може призвести до фізичного захворювання, а стримування (гальмування, затискач) агресивних імпульсів призводить до невротизації особистості. «У нападі люті людина часто демонструє, агресивність, що стримується і спрямована всередину, яка призводить до саморуйнування: вона може рвати на собі волосся, або бити себе по обличчю кулаками, хоча цілком очевидно, що вона віддала б перевагу діям проти когось іншого». Поняття «едіпів комплекс», на думку дослідника, спочатку навантажене агресивною тенденцією, яка обумовлюється полярністю між любов'ю (ніжністю) до батьків (або одного з батьків) і ненавистю (агресивністю) стосовно них (або одного з них), що одночасно мотивує поведінку суб'єкта. З.Фройд зазначав, що інстинкт самозбереження потребує агресивності, а совість — не що інше, як переорієнтація агресії (що обмежує певну активність) усередину самого суб'єкта. Тому у будь-якої людини існує потенційна готовність до агресії, яка може виявлятися у поведінці у примітивних (регресивних) формах.

Витіснена агресія – це ситуація, коли особистість відчуває агресію, але не виражає її відкрито. Замість цього, ця агресія накопичується в середині та може впливати на внутрішній стан та відношення до інших людей. Особистості, які витісняють свою агресію, можуть виявляти особливу поведінку, яка відзначається деякими характерними ознаками:

1. Пасивність. Витіснення агресії може призводити до пасивної поведінки. Особа може бути непевною, ваганливою та уникає конфліктних ситуацій.

2. Недовірливість. Витіснення агресії може викликати недовіру до

інших людей. Особистість може часто відчувати, що її обманюють або використовують.

3. Внутрішня напруженість. Накопичена агресія може викликати внутрішню напруженість та стрес. Це може призвести до фізичних та емоційних проблем.

4. Пасивно-агресивна поведінка. Особистість може виражати свою агресію пасивно, через підсвідомі сигнали, глузливі жарти, іронію, сарказм або інші способи, які можуть бути менш очевидними, але все ж виражають незадоволення чи обурення.

5. Конфліктогенна динаміка. Витіснена агресія може створювати конфліктогенну динаміку в стосунках з іншими людьми. Це може призводити до накопичення невирішених конфліктів та погіршення взаєморозуміння.

6. Емоційне виснаження. Накопичення агресії може викликати емоційне виснаження та втомленість. Особистість може почувати себе виснаженою внаслідок непережитих емоцій та стресу.

7. Низька самооцінка. Витіснення агресії може призводити до низької самооцінки та відчуття невпевненості в собі.

Отже витіснена агресія нікуди не дівається. Зовні вона може проявлятися як скутість чи тремор рук, нервовий тік чи виривання власного волосся. Стимування агресії призводить до суттєвих розладів.

Люди звикли вважати, що агресія, чи її основний зовнішній прояв гнів – це негативні емоції які слід приховувати. Але на справді коли людині жарко вона потіє, а коли людині дискомфортно – вона повинна злитись і проявляти агресію. І в цьому плані злість, гнів – це сила яка і проявляється для того , щоб виправити дискомфорт. Це природньо. А все, що не природньо призводить до патологій.

Для того, щоб повноцінно жити та розвиватись, людині необхідно брати з зовнішнього світу ресурси. Такі як вода, повітря, їжа і тд. Ресурс не достатньо просто брати, його треба перетворювати під себе. Не перетворений

ресурс практично безкорисний .

Виходячи з цих понять ми можемо сказати, що агресія – це поведінка людини, пов'язана зі спробами звертання за ресурсом до зовнішнього середовища, чи перетворення ресурсу у відповідності зі своїми потребами.

Отже можна сказати, що в апріорі голодна людина – агресивна. Так як агресія це вироблена еволюцією властивість особистості і вона така ж притаманна особі як, наприклад, зуби.

Витіснення агресії призводить до негативних наслідків. І як більшість психологічних патологій вона формується у дитинстві. Це може бути наслідком як безглуздих заборон, постійного порівняння з більш «досконалыми» дітьми, чи сорому за батьків і т. ін.

Придушення дітей в ім'я виховання їх моральними і навіть добрими призводить до психічних розладів. Бо куди подіти агресію, що виникає внаслідок такого "виховання"? Вона не може зникнути або розчинитися, тому що цілісність психіки порушена, і ушкодження утворили травму та гнів із приводу цього порушення. І гнів має бути прийнятий, прожитий та пред'явлений, щоб цілісність відновилася.

Давайте змодельюємо такий приклад: дівчинка потрапила до надзвичайно суворої, навіть авторитарної школи. Вчителі були гордовитими, завжди кричали і наказували. Дівчинка їх боялася. Вдома не цікавилися, як їй у школі. Вона щодня туди ходила, як на Голгофу. щодня доводилося притупляти почуття, щоб цю школу якось пережити. При цьому вона вважала себе дурною і навіть тупою. Це відчуття – що вона тупа, погана і навіть жахлива, вона пронесла все життя. І, незважаючи на те, що вона вже доросла, вона відчувається, як та дитина. У неї сформувалися захисти – вона важко сходилася з людьми, не відкривалася їм. Все – для того, щоб її ніхто не міг більше образити, щоб вона могла знову відчути себе тупою, і дуже поганою. А насправді – вона бажає просто знову опинитися у повній владі того, хто "розумніший, сильніший і має більше прав."

Такі люди не займають простір. Вони хочуть, щоб їм розповіли, як

правильно чинити, тобто намагаються перекласти відповідальність на когось за "правильні рішення" – щоб не пережити свою "поганість за "неправильні" рішення. Їхня особистість не проявлена, їх майже немає. Вони витіснили агресію шляхом подавлення своєї особистості.

Витіснення (репресія) – це мотивоване забування чи ігнорування думок, спогадів, переживань. Захисний механізм витіснення зазвичай дозволяє уникнути внутрішнього конфлікту шляхом активного виключення зі свідомості (забуття) не інформації про якийсь вчинок або події загалом, лише істинного, але неприйнятного мотиву своєї поведінки. Витіснення спрямоване на те, що раніше було усвідомлено, хоча б частково, а забороненим стало потім і тому не утримується в пам'яті.

Витіснена агресія та віктимна поведінка є психологічними механізмами, які виникають у людей як спроба уникнути вираження агресії чи конфліктних ситуацій у відкритій формі. Ці механізми можуть бути викликані різними факторами, такими як невпевненість у собі, тривога, страх відхилення, соціальні норми, або навіть дитячі травми.

Витіснена агресія – це ситуація, коли особа відчуває агресію, але не може чи не хоче виразити її відкрито. Замість цього, ця агресія накопичується в середині, що може призводити до внутрішнього напруження та стресу. Цей процес може мати різні прояви, включаючи загальну напруженість, подразненість, або навіть фізіологічні реакції, такі як підвищений пульс чи напруженість м'язів.

Віктимна поведінка – це поведінка, яка вказує на те, що особа відчуває себе як жертву чи об'єкт агресії. Це може включати уникання конфліктів, недовіру до інших, пасивність, та низьку самооцінку. Особа, яка проявляє віктимну поведінку, може відчувати, що не може вплинути на ситуацію та є беззахисною перед агресією інших.

Існують кілька можливих причин для витіснення агресії та прийняття віктимної поведінки. Деякі з них можуть бути пов'язані з недостатнім умінням управління агресією, страхом втратити важливі відносини чи боязню

конфлікту. Також, витіснення агресії може виникнути внаслідок дитячих травм або негативних досвідів в минулому.

Витіснена агресія представляє собою психологічний механізм, що виникає, коли особа відчуває агресію, але вагається виразити її відкрито. Така агресія нагромаджується всередині, створюючи внутрішнє напруження та дискомфорт. Люди, які витісняють свою агресію, часто уникають конфліктних ситуацій та намагаються уникнути вираження невдоволення відкрито.

Часто така поведінка виникає зі страху перед можливими негативними наслідками конфлікту, або з бажанням уникнути розладу в міжособистих відносинах. На поверхні може здатися, що ці люди мирні та спокійні, але всередині їхні емоції можуть кипіти, що може впливати на їхнє психофізіологічне становище.

Віктимна поведінка, натомість, означає відчуття себе об'єктом агресії чи жертвою в ситуаціях міжособистісного спілкування. Особи, що виявляють віктимну поведінку, часто відзначаються пасивністю, недовір'ям до інших та уникають висловлювати свої потреби чи думки. Вони можуть прагнути уникнути конфліктних ситуацій та підкорятися волі інших.

Ці механізми можуть виникнути внаслідок різних факторів, таких як невпевненість, страх відхилення, дитячі травми чи соціальні норми. Подолати ці патерни поведінки можна через розвиток навичок емоційної грамотності, комунікаційних навичок, підвищення самооцінки та роботу над умінням виражати свої потреби та відчуття відкрито. У процесі освоєння цих навичок, може бути корисним звернутися до психотерапевта чи консультанта, який надасть професійну підтримку та допомогу у цьому важливому процесі особистісного розвитку.

Таким чином, ми бачимо, що витіснена агресія та віктимна поведінка можуть мати значний вплив на якість взаємовідносин та загальний рівень задоволеності життям. Люди, які часто витісняють свою агресію, можуть відчувати накопичення негативних емоцій та внутрішнього напруження, що

може вплинути на їхнє психофізіологічне здоров'я. Тим часом, особи з віктимною поведінкою можуть відчувати себе менш конфідентно та незахищено, що може обмежувати їх можливості та впливати на їхню загальну життєву якість.

Отже діагностика, та боротьба з віктимною поведінкою є важливим кроком до особистісного зростання та розвитку, що в свою чергу веде до покращення якості життя.

Висновки до розділу 1

1. В першому розділі ми дослідили віктимність, як особистісну психологічну рису. Показали, що цей феномен характеризується тенденцією сприймати себе як жертву обставин, часто з відчуттям безсилля або безнадії. Це не просто тимчасовий стан, а стійка риса, яка може впливати на спосіб, у який людина взаємодіє з навколишнім світом. Показали, що віктимна поведінка давно і широко вивчається в психології. На основі «Теорії прихильності», «Теорії ранніх дезадаптивних схем» та «Транзактного аналізу» довели, що даний феномен формується в дитинстві і основний вплив на її формування мають люди з оточення дитини. При цьому показали на можливість формування віктимної поведінки і в зрілому віці під впливом травм, соціального оточення чи навіть з віком. Зазначили, що значний вплив на формування віктимності мають соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники.

2. Показали різні види віктимної поведінки. Поведінка жертв може бути: конфліктною, провокаційною, легковажною, або агресивною, самоушкоджуючою, пасивною. Рівні віктимізації бувають у межах норми, середньостатистичними та високим. Типи віктимності розділяють, як віктимогенні зміни особистості, професійна віктимність, біологічна віктимність. Також поділяють на криміногенну та некриміногенні. За видом віктимність буває загальна та спеціальна. Показали, що витіснена агресія є окремим типом віктимної поведінки. Яка виражається пасивністю,

недовірливістю, внутрішнім напруженням, пасивно-агресивною поведінкою. Акцентували, що агресія є природною, виробленою в процесі еволюцію якістю особистості, витіснення якої призводить до психічного розладу.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження схильності до віктимної поведінки особистості буде проведено в три етапи, а саме 1) організаційний (вибір методів; формування вибірки); 2) дослідницький (п'ять етапів збору емпіричних даних); 3) аналітичний (аналіз та інтерпретація отриманих даних).

На організаційному етапі було визначено методи проведення дослідження, та була сформована вибірка респондентів для проведення пілотного опитування.

Дослідницький етап емпіричного дослідження буде складатися з п'яти етапів збору емпіричних даних.

Перший етап збору емпіричних даних має на меті підбір цільової вибірки респондентів, саме тих хто вважає себе віктимною особою в тій чи іншій мірі.

Для підбору такої групи буде здійснено опитування 157 осіб згідно авторської анкети.

В вищезазначеній анкеті респондентам буде запропоновано відповісти на шість наступних запитань:

- Чи вважаєте ви себе конфліктною особою?
- Чи притаманна вам провокаційна поведінка?
- Чи вважаєте ви себе легковажною особою?
- Чи вважаєте ви себе схильним до самопожертви?
- Чи відчуваєте ви постійно провину?
- Чи відчуваєте ви страх перед конфліктами?

Їм буде запропоновано лише чотири варіанти відповіді на ці запитання, а саме: «Ні», «Скоріше ні», «Скоріше так», «Так».

Опитуваним буде пояснено, поняття віктимності, та перераховано та описано деякі, явно віктимні риси поведінки, що містяться в анкеті, такі як конфліктність (коли особа часто створює конфліктні ситуації, та часто бере участь у конфліктах); провокаційність (коли особа надає перевагу екстравагантному зовнішньому вигляду, демонструє достаток, показує свою легкодоступність); легковажність (довірливість, наївність, нездатність протистояти нападнику, створення аварійних ситуацій), самопожертва (коли особи готові жертвувати своїми інтересами і комфортом заради інших, навіть якщо це приносить їм шкоду), відчуття провини (коли особа часто відчуває себе винною за те, що відбувається, навіть якщо це не її провина), страх перед конфліктами (такі особи намагаються уникати конфліктів, навіть якщо це означає поступитися своїми правами або інтересами).

Вищенаведений перелік варіантів відповіді надасть можливість респондентам більш точно визначитись з своїми відчуттями і відсортувати осіб які вагаються. Ті хто дадуть відповідь «так», хоч по одному пункту, попадуть в список респондентів для подальших етапів.

На **другому етапі збору емпіричних даних** необхідно визначити **схильність респондентів до віктимної поведінки**, це завдання буде вирішено шляхом проходження респондентами **“Тесту на визначення схильності до віктимної поведінки О.Андронікової”**, який був розроблений в 2003 році, та призначений для виміру схильності до реалізації різних форм віктимної поведінки. Ця методика досліджує соціальні та особистісні установки. Тест-опитувач представляє набір спеціалізованих психодіагностичних шкал, направлених на вимір схильності до реалізації окремих форм віктимної поведінки.

Автором запропонована низка тверджень, кожне стосується особливостей характеру, особистості, та поведінки опитуваного, окремих вчинків, ставлення до людей, поглядів на життя тощо. Якщо респондент вважає, що твердження вірне стосовно нього, тоді відповідь «так», інакше – «ні». Відповідь фіксується в листі для відповідей, поставивши хрестик у

клітинку, що відповідає номеру ствердження в запитувальнику у вигляді відповіді респондента.

Реєстраційний бланк, текст опитувальника та ключі для підрахунку балів знаходяться у Додатку А.

Тестування планую провести індивідуально. Кожному респонденту буде надано окремий опитувальник з інструкцією. Перед проходженням опитування кожному буде повідомлено про мету та правила роботи з опитувальником. А саме, про те, що відповіді на питання потрібно давати якнайшвидше, довго не розмірковуючи над ними, не бентежитись, що деякі питання здаються занадто особистими, так як дана інформація не підлягає розголошенню. Кожне питання не аналізується, а лише підраховуються загальні бали згідно з ключами. Відповіді обов'язково повинні бути надані на всі запитання. Дається лише два варіанти відповіді «Так» чи «Ні».

Опрацювання результатів необхідно провести по шаблону. Спочатку необхідно отримати первинні результати шляхом підрахування балів. Отримані значення занести до стовпчика первинних оцінок протоколу. Друга процедура пов'язана з переведенням первинних оцінок до стандартних оцінок за допомогою таблиці.

Після підрахунку стандартних балів будуть створені віктимні профілі.

Віктимні профілі формуються за сімома шкалами:

1. Соціальна бажаність відповідей (СБ)
2. Агресивна поведінка (АП)
3. Схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки (СС)
4. Схильність до гіперсоціальної поведінки (ГП)
5. Схильність до залежної та безпорадної поведінки (ЗП)
6. Схильність до некритичної поведінки (НП)
7. Реалізована віктимність (РВ)

Таким чином, кожна шкала це тип віктимності і даний тест-опитувальник покаже рівень прояву віктимності особистості по кожному з її

видів. Для інтерпретації прояви можна розділити на низькі, середні та високі.

Окремо по кожній шкалі:

Соціальна бажаність відповідей.

Дана шкала показує відкритість респондента. Його бажання відверто розкрити свої проблеми. Чим вище показник тим нижчі ці якості.

Агресивна поведінка.

Чим вищий цей показник, тим більша ймовірність того, що респондент буде ставати жертвою протиправних дій. Таким особам властива агресія, що проявляється в нападах чи провокаційній поведінці. Така агресія може бути як ціленаправленою на конкретних осіб, так і розмитою, так би мовити, неперсоніфікованою. Ці особи легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, яскраво виражають їх, домінують, нетерплячі, запальні. З урахуванням мотиваційної та поведінкової характеристик можуть бути виявлені такі підтипи як сексуальна розбещеність, сімейний деспотизм, негативний месник та ін.

Схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки.

Особа з максимальними показниками проявляють жертвеність, що пов'язана з активною поведінкою провокуючою ситуації віктимності своїми зверненнями. Для них характерна поведінка двох видів: провокуюча, якщо для заподіяння шкоди залучається інша особа, і самонаправлена, які характеризуються схильністю до ризику, необдуманого поведінки, найчастіше небезпечної для самої людини та оточуючих. Вони можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій або не надавати їм значення, сподіваючись, що все обійдеться. В даній шкалі можна вирізнити наступні підтипи: свідомий підбурювач (просить заподіяти йому шкоду), необережний підбурювач (несвідомо провокує заподіяння шкоди), той хто свідомо собі шкодить (особа яка навмисно завдає собі шкоду), той хто шкодить собі з необережності (шкода заподіюється власними діями в ході здійснення іншого небезпечного діяння).

Схильність до гіперсоціальної поведінки

При максимальних показниках це проявляється як жертвна поведінка, яка при цьому соціально схвалена та у більшості випадків очікувана. Це люди, позитивна поведінка яких спричиняє злочинні дії агресора. Людина, яка демонструє позитивну поведінку у ситуаціях конфлікту або постійно, або внаслідок своєї професії. Люди цього типу вважають неприпустимим ухилення від втручання у конфлікт, навіть якщо це може коштувати їм здоров'я чи життя. Наслідки таких вчинків усвідомлюються не завжди. Сміливий, рішучий, чуйний, важливий, щирий, добрий, вимогливий, готовий ризикувати, можливо надмірно самовпевнений. Нетерпимий до поведінки, що порушує суспільний лад.

Схильність до залежної та безпорадної поведінки

Респонденти що отримують максимальні бали по цій шкалі, ті що не чинять протидії злочинцю. Це може бути викладено різними факторами такими як вік, фізичну слабкість, безпорадний стан, боягузтво, побоювання відповідальності та ін. Можуть мати установку на безпорадність. Небажання робити щось самому, самостійно. Можуть мати низьку самооцінку. Постійно залучаються до кризових ситуацій з метою отримання співчуття та підтримки оточуючих. Перебувають у рольовій позиції жертви.

Схильність до некритичної поведінки

Лідери по цьому параметру будуть демонструвати невміння правильно оцінювати життєві ситуації. Ця якість проявиться як у основі негативних особистісних рис (жадібність, користолюбство та інших.), і позитивних (щедрість, доброта, чуйність, сміливість та інших.). Ці особи демонструють необережність, необачність, невміння правильно оцінювати життєві ситуації внаслідок будь-яких особистісних чи ситуативних факторів: емоційний стан, вік, рівень інтелекту, захворювання.

Реалізована віктимність

Особи, які отримують максимальні бали, досить часто потрапляють у небезпечні ситуації. Вони схильні діяти саме такими способами, що приводять їх до цього.

На третьому етапі збору емпіричних даних заплановано дослідити темперамент респондентів, що буде здійснено за допомогою **опитувальника “Шкала темпераментів” Л.Терстоуна**, (в адаптації Хайновського) це психологічний інструмент розроблений для вимірювання темпераментальних характеристик індивідуума. Луїс Терстоун був американським психологом, відомим своїми працями в області психометрії та інтелектуальних тестів. Шкала була розроблена в 1929 році. Л. Терстоун, створив цю шкалу для вимірювання настанов та ставлень людей до різних соціальних і психологічних об'єктів. Цей інструмент став важливим у розвитку психометрії та досліджень в області соціальної психології.

Опитувальник вимірює різні аспекти темпераменту, такі як активність, фізична активність, імпульсивність, лідерство, врівноваженість, товариськість, рефлексивність. На мою думку всі ці характеристики на пряму пов'язані з рівнем віктимності особистості.

Опитувальник складається з серії тверджень на які респондент має відповідати обираючи відповіді з певного діапазону від «цілком згоден», до «цілком не згоден».

Реєстраційний бланк до даного опитувальника, текст опитувальника та ключі до підрахунку первинних балів знаходиться у Додатку Б.

Інтерпретація результатів повинна відбуватись за наступними шкалами 11-20 – низький ступінь; 21-30 – середній ступінь; 31-40 – високий ступінь.

Якщо, для прикладу, описати характеристики, які набрали високий ступінь, то вони будуть мати такий опис:

Активність. Ці люди завжди швидко працюють, швидко рухаються, нетерплячі, постійно хочуть діяти, схильні до поспішності. Майже завжди, багато говорять, ходять, пишуть.

Фізична активність. Бадьорі, люблять займатися спортом, люблять фізичну роботу, особливо на повітрі. Віддають перевагу будь-якій фізичній активності, що супроводжується великими енергетичними затратами.

Імпульсивність. Бестурботні і легковажні, швидко приймають рішення, дуже легко переходять від однієї задачі до іншої, діють під впливом хвилильних спонукань.

Лідерство. Схильні керувати іншими людьми, брати на себе відповідальність, ініціативні – хоча насправді не завжди домінують у даній групі – охоче виступають публічно та організують усякі товариські заходи.

Врівноваженість. Для них характерний незворушний, рівний настрій, у критичні моменти зберігають спокій, мають здібність розряджатися, навіть у несприятливих умовах легко зосереджуються, без зусиль переривають незакінчену роботу або продовжують її, коли вимагає ситуація.

Товариськість. Компанійські, легко заводять знайомства, поступливі, доброзичливі, схильні до співпраці, приємні в спілкуванні.

Рефлексивність. Ці індивіди віддають перевагу теоретичній діяльності, часто займаються самостереженням, зазвичай спокійні, охоче працюють на самоті, люблять точні науки, охочіше планують, ніж реалізують намічене.

Опитування респондентів буде індивідуальним. Їм буде запропоновано заповнити опитувальник відповівши на всі питання. Кожна відповідь буде закодована за відповідною шкалою, а потім будуть підраховані бали які, відображають рівень прояву тієї чи іншої темпераментальної характеристики. Результати опитування будуть трансформовані у профілі, які відображають різні темпераментні риси.

Отримані результати в подальшому будуть опрацьовані в аспекті впливу темпераментальних рис на віктимність респондентів.

На **четвертому етапі збору емпіричних даних** заплановано дослідити готовність респондентів до ризику, дане дослідження буде здійснене за допомогою **“Діагностики ступеня готовності до ризику” А.Шуберта**, ця методика є психологічним інструментом, яка була розроблений для оцінки індивідуальної схильності до ризику А.Шубертом у 1975 році. Завдяки даному тесту можна визначити рівень готовності людини йти на ризик у різних сферах життя, включаючи фінансову, соціальну, професійну та

фізичну. В нашому дослідженні під ризиком ми розуміємо віктимність. Таким чином чим вища здатність іти на ризик, тим вища віктимність.

Опитувальник визначає готовність до ризику у різних ситуаціях та аспектах життя. Він складається з ряду питань на які респондент відповідає, за шкалою від «абсолютно згоден», до «абсолютно не згоден».

Опитування також буде проводитись індивідуально. Респондентам будуть роздані питання (твердження) на які вони будуть відповідати за вищезазначеною шкалою.

Реєстраційний бланк та текст опитувальника до даного опитувальника знаходиться у Додатку В.

Обробка результатів буде здійснюватися наступним чином:

Спочатку буде підрахована сума набраних балів. Загальна оцінка тесту дається за безперервною шкалою як відхилення від середнього значення. Позитивні відповіді свідчать про схильність до ризику. Значення тесту: від -50 до +50 балів.

Інтерпретація результатів.

Менше -30 балів – занадто обережні; від -10 до +10 балів – середні значення; понад 20 балів – схильні до ризику.

Висока готовність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникнення невдач (захистом). Готовність до ризику достовірно пов'язана прямо пропорційною з числом допущених помилок.

Аналіз результатів досліджень дозволяє виділити певні закономірності: з віком готовність до ризику знижується; у більш досвідчених працівників готовність до ризику нижче, ніж у недосвідчених; у жінок готовність до ризику реалізується за більш визначених умов, ніж у чоловіків; у військових командирів і керівників підприємств готовність до ризику вище, ніж у студентів; у людини, від якої всі відцуралися, зі зростанням її “відкинутості”, в ситуації внутрішнього конфлікту зростає готовність до ризику; в умовах групи готовність до ризику проявляється сильніше, ніж тоді коли люди діють поодиночі, і залежить від групових очікувань.

На п'ятому етапі збору емпіричних даних, заплановано дослідити мотивацію до уникнення невдач за допомогою **“Діагностики мотивації до уникнення невдач” Т.Елерс**, даний тест спрямований на визначення рівня мотивації людини, що до уникнення невдач у різних ситуаціях, був розроблений в 1987 році. Таким чином той хто націлений на уникнення невдач, рідше потрапляє у ризиковані ситуації і таким чином має нижчий рівень віктимності.

Тест складається з низки тверджень, на які респондент має відповісти, погоджуючись, або не погоджуючись з ними. Твердження спрямовані на виявлення таких аспектів, як страх перед невдачами, відношення до ризику, реакція на помилки та невдачі, впевненість у власних силах, схильність до обережної поведінки.

Високий рівень мотивації до уникнення невдач може вказувати на обережну та уникаючу стратегію поведінки, що може бути корисно у певних ситуаціях, але також може призводити до пропуску можливостей. Низький рівень свідчить про більш ризиковану поведінку і велику впевненість у своїх силах, що може сприяти досягненню високих результатів, але й збільшує ризик помилок.

Інструкція: “В реєстраційному бланку пропонується список слів із 30 рядків, по 3 слова в кожному рядку. В кожному рядку респонденту потрібно буде обрати тільки одне з трьох слів, яке найбільш точно, на його думку, його характеризує, і підкреслить його”.

Реєстраційний бланк до даного опитувальника та текст опитувальника знаходяться у Додатку Г.

Обробка результатів:

Респондент отримує по 1 балу за вибір наведений в ключі (цифра перед ризикою означає номер рядка, цифра після ризику – номер стовпчика, в якому потрібне слово. Наприклад, 1/2 означає, що слово, за яке нараховується один бал, знаходиться в першому рядку, в другому стовпчик. За інший вибір бал не нараховується.

Інтерпретація результатів

Чим більша сума балів, тим вищий рівень мотивації до уникнення невдач, захисту.

Від 2 до 10 балів: низька мотивація до захисту; від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації; від 17 до 20 балів – високий рівень мотивації;

більше 20 балів – надто високий рівень мотивації до уникнення невдач, захисту.

На аналітичному етапі дослідження планується здійснити кореляційний аналіз отриманих даних з метою виявлення того, як віктимні особи проявляють свій темперамент, готовність до ризику та мотивацію до уникнення невдач.

Кореляція буде розрахована за методом Ч. Спірмена розробленим у 1904 році. Вона є непараметричним методом для визначення сили і напрямку зв'язку між двома змінними. Цей метод оцінює, наскільки добре відношення між двома змінними може бути описане монотонною функцією.

Інтерпретація результатів кореляції за Спірменом проводиться наступним чином:

Значення кореляційного коефіцієнта (ρ або r_s):

+1: Ідеальна позитивна кореляція. Це означає, що якщо одна змінна збільшується, інша також завжди збільшується.

-1: Ідеальна негативна кореляція. Це означає, що якщо одна змінна збільшується, інша завжди зменшується.

0: Відсутність кореляції. Це означає, що між змінними немає монотонного зв'язку.

Сила кореляції:

0.00-0.19: Дуже слабка кореляція.

0.20-0.39: Слабка кореляція.

0.40-0.59: Помірна кореляція.

0.60-0.79: Сильна кореляція.

0.80-1.00: Дуже сильна кореляція.

Напрямок кореляції:

Позитивна кореляція (плюсове значення ρ): Збільшення однієї змінної відповідає збільшенню іншої.

Негативна кореляція (мінусове значення ρ): Збільшення однієї змінної відповідає зменшенню іншої.

Статистична значущість (р-значення):

Якщо р-значення менше за 0.05 (при рівні значущості 5%), то кореляція є статистично значущою. Це означає, що ймовірність того, що кореляція випадкова, є низькою.

Якщо р-значення більше за 0.05, то кореляція може бути незначущою, і зв'язок між змінними може бути випадковим.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Таким чином, закінчивши організаційний етап я перейшов до дослідницького етапу, а саме до збору емпіричних даних, що в свою чергу складається з п'яти окремих етапів.

На **першому етапі** була підібрана необхідна вибірка респондентів. Спочатку групу з 157 осіб, яка складалась з працевлаштованих чоловіків та жінок, що проживають у місті Києві та мають вищу освіту віком від 24 до 55 років, було опитано відповідно авторської анкети описаної в розділі 2.1.

Вони дали відповідь на шість контрольних запитань маючи лише чотири варіанти відповіді, а саме: «Ні», «Скоріше ні», «Скоріше так», «Так».

Результати їх опитування були зафіксовані в Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати анкетування спрямованого на відбір осіб з ознаками віктимності

№		Варіанти відповіді							
		Ні		Скоріше ні		Скоріше так		Так	
		Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
1	Чи вважаєте ви себе конфліктною особою?	40	26	57	36	44	28	15	10
2	Чи притаманна вам провокаційна	63	40	74	47	17	11	3	2

	поведінка?								
3	Чи вважаєте ви себе легковажною особою?	40	26	77	49	33	21	7	4
4	Чи вважаєте ви себе схильним до самопожертви?	80	51	58	37	19	12	0	0
5	Чи відчуваєте ви постійно провину?	69	44	54	35	31	19	3	2
6	Чи відчуваєте ви страх перед конфліктами?	29	19	31	0	87	55	9	6
	Разом							37	25

По результатам опитування зазначеним в Таблиці 2.1. визначилось, що з 157 опитуваних осіб, лише 37 дали відповідь «так», хоча б на одне запитання, що склало 25% від загальної кількості опитуваних, саме з них був сформований основний список респондентів для подальшого дослідження. І відповідно в наступних етапах прийняли участь тільки ці респонденти. Відповідно на перше запитання: «Чи вважаєте ви себе конфліктною особою?» - 15 осіб дали відповідь «так»; на друге запитання: «Чи притаманна вам провокаційна поведінка?» - 3 особи дали відповідь «так»; на третє запитання: «Чи вважаєте ви себе легковажною особою?» - 7 осіб дали відповідь «так»; на четверте запитання: «Чи вважаєте ви себе схильним до самопожертви?» - жодна особа не дала відповідь «так»; на п'яте запитання: «Чи відчуваєте ви постійно провину?» - лише 3 особи дали відповідь «так»; на шосте запитання: «Чи відчуваєте ви страх перед конфліктами?» - 9 осіб відповіли «так» на поставлене запитання.

Можна зазначити, що опитані особи найбільш негативно віднеслись до запитання: «Чи вважаєте ви себе схильним до самопожертви?». Як видно з таблиці 2.1. 51% відповіли, що вони однозначно не схильні до самопожертви давши відповідь «ні», потім відповідь: «скоріше ні» дали 37% респондентів, та «скоріше так» 12%, при тому, що «так» не відповіла ні одна особа.

Цікаво, що на запитання: «Чи вважаєте ви себе конфліктною особою?»,

аж 15 осіб визнали себе такими, відповівши «так» і лише, 40 з 157 визнали себе однозначно не конфліктними, відповівши «ні». По цьому запитанню ми маємо найбільшу частку осіб, що визнали себе віктимними.

Слід відмітити, що отримана група респондентів складається з 22 жінок, 15 чоловіків. Таких осіб можна вважати умовно віктимними, так як вони самостійно визнають, що їм притаманна хоч одна з явно віктимних рис зазначених в таблиці 2.1. Дана анкета не враховує всі можливі віктимні прояви, але дозволяю отримати необхідну вибірку респондентів, у зв'язку з явною ознакою віктимності рис зазначених в таблиці, що підтверджується теоретичною частиною даної праці.

На **другому етапі** збору емпіричних даних було визначено рівень схильності до віктимної поведінки та вид її прояву, що було здійснено шляхом проходження респондентами «Тесту на визначення схильності до віктимної поведінки О.Андроннікової», респондентам було роздано реєстраційний бланк та текст опитувальника, що знаходяться у Додатку А. Тестування було проведено індивідуально. Кожному респонденту було надано окремий опитувальник і надана усна інструкція. Кожному було повідомлено про мету та правила роботи з опитувальником. А саме, про те, що відповіді на питання потрібно давати якнайшвидше, довго не розмірковуючи над ними, не бентежитись, що деякі питання здаються занадто особистими, так як дана інформація не підлягає розголошенню. Респонденти давали відповіді «так», чи «ні» на всі поставлені запитання. Відповідь були зафіксовані в листі для відповідей, у вигляді знаків «+», чи «-». Поставивши відповідний знак у клітинку, що відповідає номеру ствердження в запитувальнику, відповідно знак означав «так» «+», а знак «-» означав негативну відповідь на поставлене питання.

Отримані відповіді від респондентів, були розшифровані у відповідності з ключами до опитувальника, при співпадінні з ключем нараховувався один бал, при неспівпадінні бал не нараховувався, ключі

знаходяться у Додатку А, в результаті були виведені цифрові значення внесені в таблицю для фіксації відповідей по балам, що знаходиться у Додатку Д.

Опитувальник показав рівень прояву віктимності особистості по кожному з її видів. В процесі інтерпретації прояви були розділені на ті що нижче норми, у нормі та вище норми.

Аналіз одержаних емпіричних даних дає можливість говорити про наступну представленість відповідно схильності до віктимної поведінки в даній вибірці:

Таблиця 2.2.

Рівні прояву віктимної поведінки досліджуваних.

Прояви	Рівень		
	Нижче норми	Норма	Вище норми
Соціальна бажаність відповідей	24,33%	70,27%	5,4%
Агресивна поведінка	5,40%	13,51%	81,09%
Схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки.	0%	24,32%	75,68%
Схильність до гіперсоціальної поведінки	0%	48,54%	51,36%
Схильність до залежної та безпорадної поведінки	13,52%	48,54%	37,85%
Схильність до некритичної поведінки	11,11%	24,32%	64,57%
Реалізована віктимність	11,11%	70,27%	18,62%

Відповідно отриманих результатів за методикою дослідження схильності до віктимної поведінки О.Андроннікової, як видно з таблиці 2.2., розподіл вибірки відповідає очікуванням, враховуючи те, що респондентами були особи, які в тій чи іншій мірі вважають себе віктимними. Варто відмітити, що в даній вибірці 18,62% респондентів виявлено реалізовану віктимність вище норми, що може свідчити про те що частина респондентів вже попадали в ситуацію де вони були жертвою. За іншими показниками, що розглядають схильність до певного типу віктимної поведінки, найбільш характерними є агресивна поведінка, самоушкоджуюча (саморуйнівна),

гіперсоціальна поведінка та схильність до некритичної поведінки, що мають 81,09%, 75,68%, 51,36% та 64,57% відповідно. Натомість, найменш характерними для поданої вибірки серед типів віктимної поведінки є соціальна бажаність відповідей, що склала всього 5,4%. Що свідчить в свою чергу про відкритість респондентів. Велика ймовірність того, що таких респонденти частково набули останнім часом, а саме в період повномасштабної війни.

Варто також відмітити про над низький показник по віктимності нижче норми в даній вибірці. Особливо по таким шкалам як схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки, схильність до гіперсоціальної поведінки. По ним ми маємо нульове значення, що свідчить, що первинне анкетування дало нам дійсно якісну вибірку респондентів. В цілому, віктимність нижче норми є позитивною характеристикою, яка свідчить про зрілість і здатність людини захищати себе в соціумі. В даному варіанті маємо зворотну картину.

На **третьому етапі** збору емпіричних даних було досліджено темперамент респондентів, що було здійснено за допомогою опитувальника “Шкала темпераментів” Л.Герстоуна, (в адаптації Хайновського). Респондентам було роздано реєстраційний бланк та текст опитувальника, що знаходяться у Додатку Б. Тестування було проведено індивідуально. Кожному респонденту було надано окремий опитувальник і надана усна інструкція. Кожному було повідомлено про мету та правила роботи з опитувальником. А саме, про те, що відповіді на питання потрібно давати якнайшвидше, довго не розмірковуючи над ними, не бентежитись, що деякі питання здаються занадто особистими, так як дана інформація не підлягає розголошенню. Респонденти давали відповіді «так», «ні», чи «незнаю» на всі поставлені запитання. Відповідь були зафіксовані в листі для відповідей, у вигляді знаків «+», «-», чи «=». Поставивши відповідний знак у клітинку, що відповідає номеру ствердження в запитувальнику, відповідно знак означав «так» «+», «ні» знак «-», а «не знаю» знак «=».

Отримані відповіді від респондентів, були розшифровані у відповідності з ключами до опитувальника, при співпадінні з ключем нараховувалося два бали, при отриманні відповіді «не знаю» один бал, при неспівпадінні бал не нараховувався, ключі знаходяться у Додатку В.

За результатами проходження респондентами опитувальника “Шкала темпераментів” Л.Терстоуна, я отримав дані, які було упорядковано в таблицю, що знаходиться у Додатку Е. Аналіз одержаних емпіричних даних дає можливість говорити про наступний рівень темпераменту респондентів:

Таблиця 2.3.

Рівні темпераменту досліджуваних

Прояви	Ступінь		
	Низький	Середній	Високий
Активність.	24,33%	64,86%	10,81%
Фізична активність	24,33%	75,67%	0%
Імпульсивність	16,21%	78,39%	5,40%
Лідерство	24,32%	51,36%	24,32%
Лідерство	40,55%	43,24%	16,21%
Товариськість.	13,51%	59,46%	27,03%
Рефлексивність	37,83%	62,17%	0%

Відповідно отриманих результатів по опитувальнику “Шкала темпераментів” Л.Терстоуна, як видно з Таблиці 2.2. по проявам товарищкість та лідерство досить висока доля респондентів мають високий ступінь, а саме 27,03% та 24,32%. При цьому низький ступінь у досить великої частини респондентів по проявам лідерство (40,55%) та рефлексивність (37,83%). З чого з розуміло що лідерські якості та рефлексивність менше притаманні віктимним особам. При цьому, загалом,

можна відмітити, що не дивлячись на високі показники по віктимності, дана група має в цілому середні показники по проявам темпераменту, так як середній ступень домінує абсолютно у всіх проявах темпераменту. Отже, з цього можна зробити висновок, що люди із середнім темпераментом можуть бути схильними до уникання конфліктів. Їх природна збалансованість може призводити до прагнення уникати стресових ситуацій або суперечок. У деяких випадках це може означати, що вони не захищають свої межі, стають м'якими і можуть не помічати, що інші люди їх експлуатують або пригнічують. Через свою гнучкість та бажання уникати крайнощів, ці люди можуть не вміти чітко окреслити особисті межі, особливо якщо це вимагає рішучості або активної позиції. Агресивні або маніпулятивні люди можуть цим скористатися, що робить респондентів більш вразливими до віктимізації. Середній темперамент часто передбачає більшу залежність від зовнішнього середовища для підтримання внутрішньої рівноваги. В результаті, такі люди можуть більш інтенсивно підлаштовуватися під обставини або під інших людей, навіть якщо це шкодить їм. Це робить їх більш схильними до експлуатації з боку маніпуляторів чи агресорів. Люди з середнім темпераментом зазвичай мають добрі соціальні навички та можуть проявляти високий рівень емпатії. Хоча це позитивна риса, вона може робити їх вразливими, коли вони ставлять потреби інших вище власних, що може призвести до віктимної поведінки у взаєминах або в роботі. Також збалансовані люди, так можна назвати людей з середнім ступенем темпераменту, часто відіграють роль "миротворця" у конфліктних ситуаціях, намагаючись згладжувати гострі кути. Така поведінка може призводити до того, що вони стають жертвами конфліктів або маніпуляцій з боку тих, хто прагне уникнути відповідальності або отримати перевагу.

На **четвертому етапі** збору емпіричних даних було досліджено готовність респондентів до ризику, дане дослідження було здійснене за допомогою **“Діагностики ступеня готовності до ризику” А.Шуберта**, Респондентам було роздано реєстраційний бланк та текст опитувальника, що

знаходяться у Додатку В. Опитування також було проведено індивідуально. Кожному респонденту було надано окремий опитувальник і надана усна інструкція. Кожному було повідомлено про мету та правила роботи з опитувальником. А саме, про те, що відповіді на питання потрібно давати якнайшвидше, довго не розмірковуючи над ними, не бентежитись, що деякі питання здаються занадто особистими, так як дана інформація не підлягає розголошенню. Респонденти повинні були проставити знак «+» навпроти відповіді яка їм найбільше підходить за п'ятибальною шкалою. Варіанти відповіді: «ні», «скоріше ні, ніж так», «важко сказати», «скоріше так, ніж ні», «так».

Отримані відповіді від респондентів, були розшифровані у відповідності з вагою кожної відповіді, яка значиться безпосередньо в реєстраційному бланку, який і є ключем. Отже відповідь «ні» дає -2 бали, відповідь «скоріше ні, ніж так» дає -1 бал, відповідь «важко сказати» не дає балів, відповідь «скоріше так, ніж ні» дає 1 бал, відповідь «так» дає 2 бали.

За результатами проходження респондентами “Діагностики ступеня готовності до ризику” Р.Шуберта, я отримав дані, які було упорядковано в таблицю, що знаходиться у Додатку Ж. Аналіз одержаних емпіричних даних дає можливість говорити про наступний рівень схильності до ризику респондентів:

Таблиця 2.4.

Рівень схильності до ризику досліджуваних

№	Схильність до ризику	Кількість респондентів	У%
1	Низький ступінь	6	16,22%
2	Середній ступінь	31	83,78%
3	Високий ступінь	0	0%

Відповідно отриманих результатів “Діагностики ступеня готовності до ризику” Р. Шуберта, як видно з таблиці 2.3. ми бачимо, що жодний респондент не виявив високого ступеня готовності до ризику і лише 16,22%

мають низький ступінь, отже абсолютна більшість респондентів, як і в попередньому опитувальнику відповідають середньому показнику, що до схильності до ризику. При цьому з теорії ми знаємо, що однією з ознак віктимності є саме готовність до ризику. З цього виходить, що саме опрацьована група респондентів не відноситься до такої категорії не дивлячись на високий ступінь агресивності і схильність до самопошкодження та саморуйнування (відповідно 81,09% та 75,68% згідно до Таблиці 2.2.). З цього можна зробити наступні висновки, що такі особи можуть спрямовувати свою агресію, або руйнівну поведінку всередину, тобто на себе, а не на зовнішні обставини чи інших людей. Це може означати, що вона відчуває ризик не як зовнішній фактор, який потрібно прийняти чи подолати, а як форму покарання для себе. Також вони можуть відчувати емоційні коливання, які пригнічують бажання приймати зовнішні ризики. Наприклад, емоційна нестабільність може створювати страх перед наслідками ризикованих ситуацій, що знижує готовність до ризику. Можуть бути схильними до тривожних розладів, що обмежують бажання приймати ризик. Тривога, спричинена невизначеністю або страхом перед наслідками, може стримувати таку особу від участі в ризикованих діях. Самопошкодження чи саморуйнування можуть бути специфічними механізмами самоконтролю, спрямованими на зниження внутрішнього напруження. Така поведінка не завжди пов'язана з ризиками у зовнішньому середовищі. Відтак, особа може не бути готовою до ризикованих вчинків, які пов'язані з непередбачуваними наслідками ззовні. Якщо в минулому особа стикалася з негативними наслідками ризикованих ситуацій, це могло знизити її бажання повторно піддаватися таким ризикам. Отже, навіть за наявності схильності до агресивної чи саморуйнівної поведінки, індивід може проявляти середню готовність до ризику через вплив внутрішніх страхів, тривожності та попереднього негативного досвіду.

На п'ятому етапі збору емпіричних даних було досліджено мотивацію до уникнення невдач за допомогою "Діагностики мотивації до уникнення

невдач” Т.Елерс. респондентам було роздано лист з твердженнями, що знаходиться в Додатку Г . Опитування також було проведено індивідуально. Кожному респонденту було надано окремий опитувальник і надана усна інструкція. Кожному було повідомлено про мету та правила роботи з опитувальником. А саме, про те, що в даному листі опитувальнику необхідно підкреслити твердження, які респондент у найбільш підходять з трьох запропонованих в одному рядку.

Отримані відповіді від респондентів, були розшифровані у відповідності з ключами до опитувальника, що знаходяться у Додатку Г, при співпадінні з ключем нараховувалося бал, при неспівпадінні з ключем бал не нараховувався.

За результатами проходження респондентами “Діагностики мотивації до уникнення невдач” Т.Елерс, я отримав дані, які було упорядковано в таблицю, що знаходиться у Додатку Ж. Аналіз одержаних емпіричних даних дає можливість говорити про наступний рівень мотивації до уникнення невдач:

Таблиця 2.5.

Рівень мотивації до уникнення невдач

№	Рівень мотивації до уникнення невдач	Кількість респондентів	У%
1	Низький	3	8,12%
2	Середній	17	45,94%
3	Високий	17	45,94%

З отриманих результатів “Діагностики мотивації до уникнення невдач” Т.Елерс , бачимо що дана група респондентів мають середню і високу мотивацію до уникнення невдач (по 45,94%) і мінімально виражену низьку мотивацію до уникнення невдач (8,12%).

Отже ми бачимо, що у наших респондентів які мають досить високий ступінь віктимності, є досить високий рівень мотивації до уникнення невдач.

Це можна пояснити тим, що віктимні особи часто мають низьку самооцінку і можуть боятися засудження чи осуду з боку інших людей. Невдача в їхньому сприйнятті може бути сприйнята як підтвердження їхніх внутрішніх страхів та негативного уявлення про себе, тому вони намагаються уникати таких ситуацій, щоб зберегти залишки самоповаги. Багато віктимних людей страждають від високого рівня тривожності, яка змушує їх прагнути уникати невдач і будь-яких ситуацій, які можуть призвести до негативного результату. Вони можуть сприймати невдачі як загрозу, яка лише підсилить їхню віктимність та почуття безпомічності. Віктимні особи часто відчувають, що їм бракує контролю над життям. Уникнення невдач стає для них способом хоч якось підтримати відчуття контролю, навіть якщо це стосується лише мінімізації негативних наслідків. У деяких випадках віктимні особи можуть проявляти ознаки перфекціонізму, як спосіб уникнути осуду або критики. Вони прагнуть зробити все ідеально, щоб не допустити помилок і уникнути невдач, які могли б підкреслити їхню вразливість. Якщо віктимна особа вже мала досвід значних невдач, особливо пов'язаних із психологічними або фізичними травмами, вона може бути надзвичайно обережною щодо того, щоб повторно не опинитися в ситуації, яка може призвести до подібних результатів. Це може посилити її прагнення уникати невдач будь-якою ціною. Віктимні особи часто залежать від схвалення оточуючих і бояться втратити підтримку або визнання через помилки чи невдачі. Відповідно, вони намагаються уникати таких ситуацій, де є ризик зазнати невдачі і втратити підтримку або отримати негативну оцінку з боку інших.

Таким чином, високий ступінь готовності до уникнення невдач у віктимних осіб формується на основі страху перед негативними наслідками, емоційної вразливості та попереднього досвіду, що підсилює їхнє прагнення уникати ризикованих або складних ситуацій.

На аналітичному етапі дослідження було здійснено кореляційний аналіз отриманих даних з метою дослідження кореляційного зв'язку між

різними проявами віктимності та ступенем готовності до ризику, мотивацією до уникнення невдач і проявами темпераменту, мною було застосований метод кореляційного аналізу Ч. Спірмена. Основою для проведення розрахунків були одержані на попередньому етапі данні, що знаходяться у додатках Д, Е, Ж. Для підготовки до розрахунку данні було проранговано і після цього здійснено 63 розрахунки. Результати проведених розрахунків відображені в Таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Зведена кореляційна матриця.

		Шкала соціальної бажаності відповідей.	Агресивна поведінка.	Схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки.	Схильність до гіперсоціальної поведінки	Схильність до залежної та безпорадної поведінки	Схильність до некритичної поведінки	Реалізована віктимність
1	Активність.	-0,081	-0,096	0,182	-0,033	0,031	-0,097	0,048
2	Фізична активність	-0,250	-0,067	0,124	-0,145	-0,156	-0,019	0,222
3	Імпульсивність	-0,007	-0,095	0,050	-0,056	-0,113	-0,202	-0,036
4	Лідерство	-0,318	0,264	-0,026	0,146	0,139	0,088	0,078
5	Врівноваженість	-0,115	0,007	-0,172	-0,014	-0,087	0,014	-0,091
6	Товариськість.	-0,032	-0,145	-0,354	0,030	0,045	-0,110	-0,060
7	Рефлексивність	-0,224	0,217	0,227	0,039	0,057	0,346*	-0,051
8	Ступень готовності до ризику	-0,157	0,215	0,288	-0,070	-0,001	0,171	-0,075
9	Мотивація до уникнення невдач	0,141	-0,261	-0,372	0,057	-0,048	-0,310	-0,341

*– рівень статистичної значущості $p \leq 0,05$

Результати проведених розрахунків виявили слабку статистично значущу позитивну кореляцію між віктимною поведінкою у вигляді схильністю до некритичної поведінки та проявом темпераменту у вигляді рефлексивності. ($r=0,346, \leq 0,05$). При цьому слід відмітити, що в даній вибірці респондентів 64,57% показали рівень вище норми по шкалі некритичної поведінки, а от по ступеню рефлексивності дана вибірка показала тільки низький та середній ступінь.

Це може означати, що між цими двома показниками є певний зв'язок, але він не є сильним. Отже люди з більш вираженою рефлексивністю (схильністю до самоаналізу, роздумів над своїми діями) можуть мати трохи підвищену схильність до віктимної поведінки, але цей зв'язок не є домінуючим або вирішальним. Оскільки кореляція позитивна, можна припустити, що зі збільшенням рівня рефлексивності дещо зростає ймовірність прояву віктимної поведінки у вигляді некритичної поведінки. Це може бути пов'язано з тим, що такі люди можуть більше занурюватися в аналіз ситуацій, але не завжди критично осмислюють їхні наслідки для себе. Рефлексивні особи можуть бути більш схильними до роздумів про власні помилки чи невдачі, що в свою чергу може впливати на їхнє самосприйняття і робити їх більш вразливими до зовнішніх негативних впливів (віктимної поведінки). Враховуючи те, що зв'язок є статистично значущим, то це означає, що кореляція між цими двома характеристиками не випадкова. Проте, оскільки вона слабка, це не є основною характеристикою поведінки чи темпераменту.

Таким чином, результати нашого дослідження можуть вказувати на необхідність подальшого вивчення цих взаємозв'язків, щоб зрозуміти глибші механізми впливу рефлексивності на віктимну поведінку.

Всі інші показники статистично не значущі, так як маємо значення $p > 0,05$, більшість результатів показують дуже слабку кореляцію, при цьому по ряду пар маємо слабку кореляцію, а саме:

по шкалі соціальної бажаності відповідей є слабка негативна кореляція з фізичною активністю, лідерством та рефлексивністю;

по шкалі агресивна поведінка є слабка позитивна кореляція з лідерством, рефлексивністю та ступенем готовності до ризику;

по шкалі схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки є слабка позитивна кореляція з рефлексивністю та ступенем готовності до ризику, та слабка негативна кореляція з товаришкістю, та мотивацією до уникнення невдач;

по шкалі схильність до гіперсоціальної поведінки слабкої кореляції не виявлено;

по шкалі схильність до залежної та безпорадної поведінки слабкої кореляції не виявлено;

по шкалі схильність до некритичної поведінки крім виявленої статистично значущої позитивної кореляції з рефлексивністю, маємо слабку негативну кореляцію з імпульсивністю та мотивацією до уникнення невдач;

по шкалі реалізована віктимність є слабка позитивна кореляція з фізичною активністю.

Таким чином в даному розділі було здійснено п'ять етапів збору емпіричних даних та проведено їх аналіз та інтерпретація. Результати проведених розрахунків виявили лише одну слабку статистично значущу позитивну кореляцію між віктимною поведінкою у вигляді схильністю до некритичної поведінки та проявом темпераменту у вигляді рефлексивності. Решта розрахунків показали статистично не значущі результати, що може говорити про те, що зв'язок між змінним які розраховувались є або слабким, або несподіваним, що його можна впевнено відрізнити від випадковості. Враховуючи що кореляція Спірмена виявляє лише монотонні зв'язки (зростання або спадання), можна припустити, що зв'язок між змінними є складним, або нелінійним. Таким чином можна припустити, що дана тема має перспективу для подальшого вивчення на інших та більших вибірках.

Висновки до розділу 2

1 . Отже емпіричне дослідження схильності до віктимної поведінки особистості було проведено в три етапи, а саме 1) організаційний (вибір методів; формування вибірки); 2) дослідницький (п'ять етапів збору емпіричних даних); 3) аналітичний (аналіз та інтерпретація отриманих даних).

2. Аналіз результатів емпіричного дослідження схильності до віктимної поведінки дозволив визначити, що опрацьована вибірка респондентів в кількості 37 осіб, що визнали себе віктимними під час пілотного опитування з 157 осіб, дійсно в результаті тестування були визначені віктимними, хоч по одній з визначених шкал згідно методики О.Андроннікової, що дає можливість вважати дане дослідження релевантним.

Слабка статистично значуща позитивна кореляцію між віктимною поведінкою у вигляді схильності до некритичної поведінки та проявом темпераменту у вигляді рефлексивності говорить про те, що чим вищий ступінь некритичної поведінки, тим вища рефлексивність. Як бачимо ці два поняття поєднані, таким чином при низькій позиції власної домінантності, покірливій поведінковій моделі, та пристосовницькому прийняттю готових стандартів, респонденти, при зростанні цих проявів, більше спрямовуються на себе. Отже можна сказати, що вони оцінюють власні вчинки, припускаючи, чому вони відбулися і роблять висновки, що для того щоб уникнути повторення негативних ситуацій у майбутньому, краще пристосуватися та підкоритися. Некритичне мислення призводить до поверхневого аналізу ситуацій. Людина може зробити поспішні висновки, не заглиблюючись у причини своїх дій або подій, що сталися. Це обмежує можливість глибокого самоаналізу і, як наслідок, рефлексія стає менш ефективною. Некритичне мислення може закріплювати упередження або стереотипи, які людина має щодо себе або інших. Замість того, щоб поставити під сумнів свої уявлення і переконання, людина може просто підтверджувати вже наявні установки, що обмежує розвиток самосвідомості.

Цей прояв віктимності може призводити до того, що людина виправдовує свої помилки або невдачі замість того, щоб визнати їх і зробити висновки. Це не сприяє розвитку і вдосконаленню, оскільки рефлексія в такому випадку стає не конструктивною, а оборонною. Це може змусити людину уникати відповідальності за свої дії, покладаючи провину на зовнішні обставини або інших людей, також нижує здатність до самовдосконалення, оскільки рефлексія не включає чесного аналізу власної ролі у ситуаціях. Людина не буде здатна вчитися на своїх помилках і збагачувати свій досвід.

Враховуючи, що інші результати проведених розрахунків статистично не значущі, я не можу посилатися на них як на підтверджений факт, при цьому слід відмітити, декілька результатів зі значенням більше 0,3, так як вони знаходяться на межі між слабкою і помірною кореляцією, що теоретично можна взяти до уваги при наступних дослідженнях.

Шкала соціальної бажаності відповідей має негативну кореляцію $r = -0,318$ з лідерством, що може свідчити про те що чим більше людина закрита від інших тим менше вона має лідерських якостей.

Шкала схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки має негативну кореляцію $r = -0,354$ з проявом товарищескості, та негативну кореляцію $r = -0,372$ з мотивацією до уникнення невдач. Отже це може свідчити про те, що віктимні особи по цій шкалі погано заводять друзів і немотивовані до уникнення невдач, так як вони власне і шукають ці невдачі.

Також мотивація до уникнення невдач має негативне кореляційне значення $r = -0,310$ по шкалі схильності до некритичної поведінки, що може значити, чим більше проявлене некритичне мислення, тим менше особа мотивована до уникнення невдач.

РОЗДІЛ 3

КОРРЕКЦІЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

3.1. Методи діагностики та подолання схильності до віктимної поведінки.

На сьогодні область діагностики віктимної поведінки є досить важливою. Вивчення схильності до віктимної поведінки дає можливість зрозуміти специфічні особливості особистості, які зумовлюють механізм віктимізації, а також допомагає визначити причини їх виникнення та умови, які їх пробуджують. Отримана інформація дозволяє виробити адекватні та своєчасні заходи профілактики. Дослідження віктимності, особливо в контексті витісненої агресії, може вимагати використання різних методів емпіричного дослідження для збору та аналізу даних.

В.Христенко запропонував поєднання методик для діагностичного дослідження психологічних особливостей жертв: анкетування, спостереження, експеримент, архівні дослідження, моделювання, експертні оцінки, проєктивні методи. У даному контексті використовуються малюнки людської фігури та дерева, результати «Hand Test», ТАТ і Роршаха та ін. [37].

Більш докладніше про зазначені методи.

Анкетування. Можна використовувється для отримання самоповідомлень від віктимних осіб, у яких може бути витіснена агресія. Анкети можуть містити питання про досвід витісненої агресії, його характер, частоту, наслідки та вплив на психічне становище.

Спостереження. Може включати систематичне спостереження за поведінкою і реакцією осіб на можливі ситуації витіснення агресії. Дозволяє отримати об'єктивну інформацію про реальні взаємодії та реакції людей в конкретних ситуаціях.

Експеримент. Дозволяє експериментально маніпулювати змінними і вивчати їх вплив на віктимність. Допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки і ідентифікувати фактори, які впливають на стан людини.

Архівні дослідження. Такі методи можуть бути здійснені на основі аналізу архівних документів, які можуть включати листування, записи про події, спогади, фотографії, відеозаписи, тощо. На основі архівних досліджень можна ідентифікувати конкретний періоду чи події, пов'язаної з можливим віктимним досвідом. На основі докладного аналізу листування, записів та інших документів можна виявити можливі сліди віктимної поведінки. Також, при можливості доцільно використання спогадів осіб, що брали участь у подіях, для отримання більш глибокого розуміння. Наявність фотографій чи відеозаписів, їх аналіз може надати додаткову інформацію. Важливо порівняння отриманих даних зі стандартами та контекстом того часу для з'ясування відповідності чи відхилень.

Моделювання. Ось декілька можливих способів. Моделі поведінки та реакції: передбачають розробку математичних або комп'ютерних моделей, які відображають взаємодію між різними факторами та віктимною поведінкою. Ці моделі можуть враховувати такі чинники, як соціальні умови, емоційний стан, взаємодію з іншими людьми та системами підтримки. Моделі травматичного стресу: використання моделей для вивчення впливу травматичних подій на психічне та емоційне становище людини. Моделі можуть допомагати у розумінні того, які види травм можуть призводити до віктимної поведінки та які механізми можна визначити для прогнозування реакцій. Моделювання сприйняття та реакцій: розглядання, як індивіди сприймають та обробляють інформацію про власний досвід травми, і як це може впливати на їхню поведінку. Моделі можуть включати когнітивні та емоційні аспекти сприйняття. Моделі соціальних взаємодій: вивчення впливу соціальних факторів та взаємодій на віктимну поведінку. Моделі можуть включати аналіз соціальних мереж, взаємодії з родиною та оточуючим середовищем.

Експертні оцінки – це метод, в якому кваліфіковані фахівці визначають та аналізують віктимну поведінку на підставі свого професійного досвіду та знань. Цей метод може бути корисним для отримання інсайтів та розуміння

певних аспектів віктимної поведінки, а також для визначення потреб і можливостей інтервенції.

Проективні методи діагностики віктимної поведінки використовуються для вивчення особистісних особливостей та емоційного стану людини. Ці методи дозволяють отримати інформацію, яка не завжди доступна при класичних об'єктивних методиках. Основна ідея полягає в тому, що особа, відповідаючи на неструктуровані або малоструктуровані стимули, випускала з підсвідомості різні аспекти своєї особистості. Ось кілька типових проективних методів, які можуть бути використані для діагностики віктимної поведінки:

Тест Маховеера (Rorschach Test): У цьому тесті особа дивиться на абстрактні фарбовані плями і розповідає, що вона бачить в кожній з них. Аналіз відповідей може розкрити різні аспекти особистості, включаючи емоційний стан, спосіб сприйняття світу та міркування.

Тест тематичного малюнка (Thematic Apperception Test - ТАТ): Учасникам показують зображення, і їм потрібно створити історію на основі цих зображень. Це дозволяє аналізувати, як людина ставиться до різних ситуацій та як вона відображає свої емоції. Особа розповідає історію за зображенням, яке може викликати емоційний відгук. Психолог аналізує розповідь, спрямовуючись на емоційний зміст та відбиття відношень та конфліктів.

Малюнок сім'ї (Family Drawing): Учаснику пропонується намалювати картину, яка представляє його родину. Це може вказати на його стосунки та емоційний стан у відношенні до членів сім'ї.

Малюнок дощового дерева (Draw-a-Person Test): Учасникам пропонується намалювати людину, і аналіз деталей малюнка може допомогти розкрити різні аспекти особистості.

Малюнок з доповненням (Completion Drawing): Людині може бути запропоновано неповний малюнок, і вона має завершити його. Це може вказати на її уявлення про світ та власні переживання.

Тест малюнка людини (Human Figure Drawing): Віктимам пропонують намалювати людську фігуру. Психолог аналізує малюнок з точки зору розміру, деталізації, положення на аркуші тощо.

Тест кольорів (Color Test): Особі пропонується вибрати кольори або розфарбовувати певні образи. Кожен вибір або колір може вказувати на емоційний стан та ставлення до певних ситуацій.

Метод асоціацій (Association Method): В інтерв'ю або за допомогою словесних імпульсів психолог отримує реакції віктима відносно конкретних слів чи тем.

Щоб використовувати ці методи ефективно, важливо мати високий рівень кваліфікації та досвід в психологічній діагностиці. Також важливо враховувати культурні та індивідуальні різниці при інтерпретації результатів. Ці методи можуть бути корисні для виявлення емоційних проблем, визначення особистісних реакцій та допомоги в розумінні відношень і конфліктів, що виникають у віктимів. Однак їх використання повинно здійснюватися професіоналами з психологічною освітою, оскільки інтерпретація результатів вимагає високої кваліфікації.

Серед психологічних предикторів віктимності виділяють неадекватно занижену самооцінку, нездатність / небажання відстоювати власну позицію і брати на себе відповідальність, надмірну готовність приймати позицію іншого, як безсумнівно правильну, патологічне прагнення до підпорядкування, позасвідомо мотивоване, але об'єктивно безпідставне почуття провини, віктимні внутрішньо-особистісні конфлікти, почуття безпорадності, меншовартості, підвищену тривожність, невпевненість у собі та пасивність особистості. Всі ці особливості тісно пов'язані з емоційною та мотиваційно-вольовою сферами особистості, зокрема, з її компетентністю щодо розпізнавання емоцій, управління ними, власною поведінкою, настроєм та самооцінкою, відтак – з емоційним інтелектом. Отже, достатньо високий рівень емоційного інтелекту особистості детермінує її здатність об'єктивно розпізнавати загрозу в різних ситуаціях та збільшує потенціал протистояння

всіляким небезпекам, іншими словами – високий рівень емоційного інтелекту знижує рівень віктимності.

Для вивчення рівня емоційного інтелекту та вираженості в них різних форм віктимної поведінки можна використати методику «Опитувальник емоційного інтелекту ЕМІн» Д.Люсіна та тест на визначення схильності до віктимної поведінки О.Андроннікової. Опитувальник Д. Люсіна ЕМІн дозволяє діагностувати різні аспекти емоційного інтелекту, зокрема, міжособистісний, внутрішньо-особистісний емоційний інтелект, у тому числі здатність до розуміння власних та чужих емоцій, а також управління ними. Тест має п'ять підшкал (розуміння емоцій оточуючих, управління емоціями оточуючих, розуміння власних емоцій, управління власними емоціями, контроль експресії) та дозволяє обчислити три інтегральні показники емоційного інтелекту (загальний показник емоційного інтелекту, загальний показник розуміння емоцій, загальний показник управління емоціями). Тест на визначення схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової спрямований на вимірювання готовності респондентів до реалізації окремих форм віктимної поведінки, таких як агресивна, самопошкоджувальна та саморуйнівна, гіперсоціальна, залежна та безпорадна, некритична форми поведінки. Крім того, тест містить шкали соціальної бажаності відповідей та реалізованої віктимності.

Треба зауважити, що опитувальник передбачає виділення п'яти рівнів емоційного інтелекту: дуже низький, низький, середній, високий та дуже високий, залежно від набраних респондентом балів. Показники, які згідно даного опитувальника розцінюються як дуже високі, насправді не можуть свідчити про дуже високий емоційний інтелект. Такі показники означають, що респондент на більшість запитань відповів категорично ствердно або категорично заперечно. На мою думку, це суперечить здатності особистості адекватно оцінювати свої навички у сфері емоційного інтелекту. Високий рівень емоційного інтелекту передбачає здатність особистості сумніватись у власних навиках щодо розуміння чи управління емоціями та їх експресією, а

конкретніше – здатність об'єктивно оцінювати власні обмеження у сфері емоційної компетентності. Адже навіть особам з гіпотетично високим рівнем емоційного інтелекту не завжди вдається повністю розуміти власні та чужі почуття, легко знаходити підхід до оточуючих в різному емоційному стані, повністю контролювати власні емоції. Розуміння того, що інколи люди потрапляють у дуже складні для осмислення та розрядки емоційні стани, вважаємо ознакою високого емоційного інтелекту. Натомість переконаність респондента у тому, що він завжди може розуміти та справитись зі своїми та чужими емоціями, не свідчить на користь високого емоційного інтелекту.

Відтак, показники, які за шкалою Д.Люсіна відповідають дуже високому рівню емоційного інтелекту, можна розглядали як ознаку категоричності у відповідях, що відповідає переоцінці власних можливостей у сфері емоційної компетентності та дуже низькому рівню емоційного інтелекту. Таким чином, низький рівень емоційного інтелекту згідно з модифікованим варіантом інтерпретації відповідає «дуже низькому» та «дуже високому» за опитувальником Д. Люсіна. Проміжні шкали Д. Люсіна – «низький», «середній» та «високий» – можна укрупнити та поділили на два рівні проміжки: «середній» та «високий».

Як я зазначав вище, недостатній рівень агресивної поведінки також є загрозою для безпеки особистості. Таким чином, чим вищим є рівень емпатії, спрямованість на взаєморозуміння та підтримку оточуючих, тим більша загроза для безпеки особистості. Ці результати повністю відповідають результатам досліджень емоційного інтелекту у сфері бізнесу та управління. В результаті численних досліджень доведено, що високий рівень емоційного інтелекту не сприяє реалізації обов'язків керівника: особи з високим рівнем емпатії не схильні приймати «непопулярні» рішення, при потребі більш жорстко структурувати поведінку працівників через систему покарань та винагород. Їхній занадто гуманістичний підхід до підлеглих не сприяє ефективній роботі колективу, спрямованій на результат. Відтак, значення емоційного інтелекту у сфері безпеки та віктимності особистості має двояке

значення: з одного боку, добре розуміння і прийняття власних почуттів та почуттів оточуючих покращує загальну орієнтацію в ситуації, сприяє пошуку компромісних рішень, з іншого боку, може стати перешкодою для об'єктивно необхідних вчинків, спрямованих на самозахист.

Віктимологічна діагностика – специфічна діяльність, спрямована на виявлення віктимної поведінки та ступеня віктимності, на даний момент не має широкого поширення у сфері питань про формування віктимної поведінки, оскільки переважна більшість досліджень присвячена діагностиці вже реалізованих у віктимній ситуації жертв. Зазвичай у подібних дослідженнях об'єктами спостереження стають вже постраждалі особи, та робота ґрунтується на матеріалах кримінальних справ, судово-психологічному аналізі та експертизі. Однак, актуальність вивчення віктимності на рівні психологічного та соціального вивчення, без зв'язку з юридичною та правовою сферою, зростає пропорційно до динаміки сучасного суспільства.

3.2. Особливості корекції схильності до віктимної поведінки

Традиційно у віктимології психологічна інтервенція та психотерапія проводяться з жертвами, які вже перенесли різні форми насильства; або це робота безпосередньо після події, або з відстроченими наслідками травми у вигляді різних особистісних розладів. Однак очевидно, що, крім психотерапевтичної роботи з наслідками перенесеної травми, не менш важливою є робота власне з комплексом жертви, або віктимністю, насамперед з метою профілактики перетворення потенційної жертви на жертву реальну, або латентної віктимності на віктимність реалізовану.

Клієнт-жертва придушує специфічні факти, думки, почуття, поведінкові реакції по відношенню до себе, інших подій, що відбуваються. Тим самим він підтримує прийняті ним у дитинстві рішення щодо себе та навколишнього світу, і це допомагає йому почуватися жертвою.

Для клієнта-жертви характерне переконання в тому, що його сприйняття відбиває зовнішні події, але ніяк не внутрішній стан і не вибрані ним самим думки та почуття. Хтось чи щось змушує його почуватися нещасним, пригніченим, злим, скривдженим, і за його почуття відповідальні оточуючі та ситуація. Такі клієнти використовують свої «улюблені» емоції, які заохочувалися та дозволялися у їхньому дитинстві, для отримання «погладжуваль» від оточуючих. Один клієнт скаржитися і чекає на «погладження» за продовження своїх страждань. Інший живе в очікуванні катастрофи та наводить факти, що підтверджують його страхи.

Робота з клієнтами-жертвами може викликати певні труднощі у консультантів. Вони можуть опинитися в пастці, коли при роботі з клієнтом-жертвою віддають перевагу лише емпатичному слуханню. У цьому випадку клієнт може перейти до розряду «постійних», щоб задовольняти свої ненасичені потреби в позитивних «погладженнях» за допомогою «доброго» консультанта. Для успішної роботи з клієнтами-жертвами необхідно використовувати психотерапевтичні прийоми, що перешкоджають закріпленню стереотипних негативних почуттів та «жертвової» позиції.

Роботу з клієнтом-жертвою необхідно направити на усвідомлення клієнтом того факту, що почуття, що виникають, обумовлені не подіями, а тим, як він їх інтерпретує і що при цьому говорить сам собі. Якщо клієнт продовжує вірити, що це люди та ситуації роблять його злим неспокійним, сумним, винним тощо, а консультант його в цьому підтримує, спільна робота може бути спрямована на вирішення зовнішньої проблеми. Але вирішивши її, клієнт обов'язково створить нові неприємності для виправдання свого страху, смутку, провини. «Що змушує вас відчувати так?» або «Як ця людина вплинула на вас?» - аналогічними питаннями консультант буде підтримувати уявлення клієнта про себе, як про безпорадну жертву обставин, не здатну контролювати навіть свої емоції, а тим більше відповідати за свої думки, почуття, поведінку та брати на себе зобов'язання. Це позбавляє людину віри у власні сили, у свої здібності приймати нові рішення і виконувати їх.

Клієнти-жертви, що звертаються за допомогою, з одного боку, бажають змін у своєму житті, хочуть «по-іншому» себе почувати, «по-іншому» поводитися і думати інакше; з іншого – борються проти цих змін, тому що їх може чатувати на страшну «небезпеку»: отримати те, що вони так пристрасно хочуть, — любов до себе, усвідомлення власної значущості, щастя і благополуччя, те, що їм так мало знайоме. І вони не поспішають розлучатися з колишнім стилем життя. Співчуття та підтримка на початковому етапі допомагає заспокоїти та роззброїти клієнта, а уважне слухання та уважне зіставлення, професійна постановка питань, грамотне використання позитивних «поглядень» та відповідних психокорекційних методів сприяє успішній роботі з цією категорією клієнтів.

Р. Фіцджеральд наводить перелік умов, необхідних для успішної психотерапії:

- 1) зміцнення психотерапевтичних відносин;
- 2) зміцнення надії клієнта на позитивний результат психотерапії;
- 3) створення умов для засвоєння клієнтом нових уявлень та форм поведінки;
- 4) стимуляція позитивних емоцій, як один з мотиваційних факторів змін в установках та поведінці клієнта;
- 5) зміцнення впевненості клієнта у своїх силах за рахунок успішного виконання ним різноманітних завдань;
- 6) використання нових уявлень та форм поведінки у повсякденному житті клієнта.

Консультування осіб з віктимною поведінкою вимагає особливого підходу та розуміння психологічних механізмів, які лежать в основі цього явища. Ось деякі аспекти та рекомендації для роботи з такими клієнтами:

Створення довірливого середовища:

Необхідно забезпечити конфіденційність та невідсудність сесій. Працювати над встановленням позитивного та невідсудного відношення.

Розуміння механізмів витіснення:

Необхідно пояснити клієнту те, що витіснення агресії може бути захисним механізмом, спрямованим на збереження самооцінки. Допомогти зрозуміти, як цей механізм впливає на їхні відносини та емоційний стан.

Активне слухання і емпатія:

Спробувати почути те, що не висловлюється словами. Виявляти емпатію до їх почуттів та допомагати їм висловлювати та осмислювати свої емоції.

Розвиток навичок саморегуляції:

Вчити клієнта ефективним стратегіям управління агресією та негативними емоціями. Надавати практичні поради щодо того, як вони можуть виражати свої почуття без шкоди для себе та інших.

Промовляння непрямої агресії:

Заохочувати клієнта висловлювати свою агресію в позитивний спосіб, наприклад, через спорт, творчість або письмо. Важливо визнавати їх почуття і допомагати їм знаходити конструктивні виходи.

Розвиток внутрішньої свідомості:

Необхідно сприяти саморефлексії та розвитку внутрішньої свідомості щодо власних почуттів та потреб. Допомогати клієнту збільшувати усвідомленість власної агресії та шукати адекватні шляхи її вираження.

Сприяння освіті та розвитку соціальних навичок:

Необхідно допомогти клієнту розвивати ефективні комунікаційні навички. Працювати над зміцненням взаємодії з іншими та розвитком позитивних відносин.

Робота з такими клієнтами може вимагати часу, терпіння та поступового покрокового підходу. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного клієнта та адаптувати підхід відповідно до їхніх потреб.

Віктимність має глибокий вплив на психічний, емоційний і фізичний стан людини. Психологічна допомога віктимним особам сприяє їхньому відновленню, розвитку навичок подолання травматичних наслідків, а також запобіганню повторним ситуаціям віктимізації. Віктимні особи часто

переживають глибокий емоційний біль, страх, сором, відчуття безпорадності або депресії. Психолог допомагає їм визнати та обробити ці емоції, що є першим кроком до відновлення. Важливо навчити віктимних осіб ставити здорові особистісні межі та захищати свої права, що допоможе їм уникати подальших випадків віктимізації.

Отже, робота психолога з віктимними особами має важливе значення для їхнього емоційного відновлення, підвищення самооцінки, запобігання подальшій віктимізації та інтеграції в суспільство. Це комплексний процес, що вимагає індивідуального підходу та глибокого розуміння потреб кожної людини.

В якості рекомендацій практикуючим психологам в роботі з особами, що мають ознаки віктимності можна порадити, що надважливо допомогти особі усвідомити, що вона має, в тій чи іншій мірі, ознаки віктимності, і в цьому може допомогти проходження «Тесту на визначення схильності до віктимної поведінки О.Андроннікової», опираючись на результатах тестування можна визначити який саме прояв віктимності домінує у даної особи і який він має рівень. Різні прояви віктимності вимагають різних, а інколи і протилежних методів корекції, і підхід до корекції кожного виду віктимності має враховувати специфіку цих проявів.

Для прикладу корекція агресивної поведінки має майже протилежний підхід з корекцією схильності до залежної та безпорадної поведінки. Тут ми спостерігаємо протилежне використання агресії. У першому випадку явна агресія, а у іншому витіснена агресія. Перші провокують конфлікт, в результаті якого можуть стати його жертвою, інші пригнічують свою здорову агресію і не захищають себе від чужих агресивних посягань, в результаті чого також стають жертвами.

Для роботи з особами з агресивною поведінкою можна рекомендувати:

Попрацювати над навчанням клієнта способам саморегуляції, щоб запобігати спонтанній агресивній реакції. Це може включати техніки

релаксації, медитацію, дихальні вправи та інші стратегії зниження рівня стресу.

Навчання клієнта конструктивній комунікації, вчитися висловлювати свої емоції та потреби в соціально-прийнятний спосіб. Основний акцент робиться на асертивності – здатності висловлювати думки без агресії.

Допомагати клієнту навчитися ефективним стратегіям вирішення конфліктів без агресії. Це включає розвиток навичок емпатії, активного слухання та пошуку компромісів.

Важливо вивчити та зрозуміти джерела агресії клієнта. Може бути корисною робота з травматичним досвідом, або прихованими образами, що викликають агресивну реакцію.

Також когнітивно-поведінкова терапія використовується для зміни негативних мисленневих установок та переконань, які сприяють агресивній поведінці. Клієнт вчиться розпізнавати тригери агресії та змінювати свої реакції на більш адаптивні.

Для роботи з особами зі схильністю до залежної та безпорадної поведінки є наступні рекомендації:

Основний акцент у корекції робиться на розвиток здатності клієнта самостійно приймати рішення та діяти без постійної підтримки інших.

Також психолог повинен працювати над підвищенням самооцінки клієнта, допомагаючи йому краще усвідомити свої сильні сторони, можливості та досягнення. Це підвищує рівень впевненості у власних силах і зменшує залежність від інших.

Навчити клієнта брати відповідальність за власні рішення та наслідки своїх дій. Це може включати постановку цілей та роботу над їх досягненням без сторонньої допомоги.

Психолог має допомагати клієнту зрозуміти природу його залежної поведінки і показати, як вона негативно впливає на його життя. Важливо навчити клієнта, що він має можливість змінювати своє життя і діяти самостійно.

Робота з клієнтом може включати техніки, спрямовані на зменшення почуття безпорадності, такі як перегляд минулих ситуацій, у яких клієнт відчував себе безсилим, та пошук альтернативних способів реагування.

В результаті маємо такі основні відмінності в підходах:

Цілі корекції - для агресивної поведінки головною метою є навчання контролю над емоціями та розвиток конструктивної комунікації, тоді як для залежної поведінки основний акцент робиться на зміцненні самостійності та підвищенні самооцінки, по можливості прояву свого я у вигляді позитивної агресії.

Тип взаємодії з іншими - для людей з агресивною поведінкою важливо навчитися здоровій взаємодії без шкоди іншим, тоді як для залежних клієнтів необхідно навчитися діяти незалежно від інших і не покладатися на них для вирішення своїх проблем.

Робота з почуттям відповідальності - в агресивних клієнтів може бути проблема з визнанням своєї відповідальності за поведінку, тоді як у залежних клієнтів основною проблемою є уникнення відповідальності.

При цьому обидва типи прояву віктимності мають і загальні рекомендації з корекції, такі як психоедукація та розвиток нових мрделей поведінки, які будуть більш адаптивними.

Таким чином, корекція кожного типу прояву віктимної поведінки вимагає детального аналізу і застосування специфічних терапевтичних технік, спрямованих на зміни як на когнітивному, так і на поведінковому рівнях.

Важливим завданням роботи психолога є діагностика віктимної поведінки на ранніх стадіях, оскільки раннє виявлення схильності до віктимної поведінки дозволяє вчасно вжити заходів для запобігання розвитку цієї проблеми. Що допоможе уникнути її розвитку на більш глибокі етапи і дозволяє вчасно вжити корекційних заходів. Використання тестових методик, спостережень, інтерв'ю та соціального аналізу є ефективними способами для

виявлення віктимної схильності та підготовки плану подальшої роботи з клієнтом.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі був здійснений пошук релевантних методів емпіричного дослідження віктимності. Релевантними були визначені такі методи: анкетування, спостереження, експеримент, архівні дослідження, моделювання, експертні оцінки, проєктивні методи. Відзначили, що у віктимології, в основному робота проводиться з жертвами, які вже перенесли різні форми насильства і досить важливо виявляти цей феномен заздалегідь і працювати над профілактикою віктимності у вигляді витісненої агресії. Визначили, що робота з такими клієнтами вимагає створення довірливого середовища, розуміння механізмів витіснення, активного слухання, розвитку навичок саморегулювання у клієнтів, проявляння непрямої агресії клієнтами, розвитку внутрішньої свідомості клієнтів та важливо посприяти розвитку освіти соціальних навичок клієнтів.

Практикуючим психологам рекомендовано, в роботі з особами, що мають ознаки віктимності, працювати над їх усвідомленням, що вони мають, в тій чи іншій мірі, ознаки віктимності, що найкраще здійснити за допомогою проходження «Тесту на визначення схильності до віктимної поведінки», опираючись на результати тестування можна визначити який саме прояв віктимності домінує у даній особі і який він має рівень. Різні прояви віктимності вимагають різних, а інколи і протилежних методів корекції, і підхід до корекції кожного виду віктимності має враховувати специфіку цих проявів. Надважливо діагностувати віктимну поведінку на ранніх стадіях з метою запобігання розвитку віктимності і переходу її в стадію реалізованої віктимності.

ВИСНОВОК

За результатами написання роботи, зроблено такі висновки:

1. Досліджено причини виникнення віктимної поведінки з точки зору Теорії прихильності, Теорія ранніх дезадаптивних схем, та Транзактного аналізу.

З точки зору Теорії прихильності, віктимна поведінка може бути результатом порушених або незадоволених базових потреб у безпеці та емоційній підтримці, що виникають у ранньому дитинстві. Таким чином, з точки зору теорії прихильності, віктимна поведінка розвивається внаслідок порушень у формуванні здорових емоційних зв'язків у ранньому дитинстві, що впливає на здатність особи захищати себе і будувати здорові відносини в дорослому житті.

З точки зору Теорії ранніх дезадаптивних схем, віктимна поведінка розглядається як наслідок розвитку певних дезадаптивних схем у ранньому дитинстві. Ці схеми формуються внаслідок незадоволених емоційних потреб і негативних досвідів у відносинах з важливими для дитини людьми. Таким чином, з точки зору цієї теорії, віктимна поведінка є результатом глибоко вкорінених психологічних структур, що формуються внаслідок незадоволення базових емоційних потреб у дитинстві. Ці структури впливають на сприйняття себе, інших і світу, а також визначають поведінкові патерни, які можуть призводити до повторюваної віктимізації.

В рамках транзактного аналізу, віктимна поведінка розглядається як результат внутрішньої гри між різними станами "Я" особистості та рольовими взаємодіями в соціальних контекстах. Він пояснює, як людина може приймати роль "жертви" в певних ситуаціях через внутрішні психологічні механізми та зовнішні взаємодії. Отже, віктимна поведінка в контексті транзактного аналізу може бути пов'язана з незбалансованими транзакціями між внутрішніми егостанами, повторюваними психологічними іграми та глибоко вкоріненими життєвими сценаріями.

2. Емпірично досліджено взаємодію проявів віктимної поведінки з рівнями темпераменту, схильністю до ризику, та мотивацією до уникнення невдач. В результаті дослідження було виявлено слабку статистично значущу позитивну кореляцію між віктимною поведінкою у вигляді схильності до некритичної поведінки та проявом темпераменту у вигляді рефлексивності. Інші результати проведених розрахунків показали статистично не значущі результати.

3. Проаналізовано методи діагностики та особливості консультування осіб з віктимною поведінкою. Теоретичну основу методології віктимності складають соціологічний, та психологічний підходи. Оптимальними методами діагностики визначили анкетування, спостереження, експеримент, архівні дослідження, моделювання, експертні оцінки, проєктивні методи. Робота з такими клієнтами вимагає створення довірливого середовища, розуміння механізмів витіснення, активного слухання, розвитку навичок саморегулювання у клієнтів, проявляння непрямої агресії клієнтами, розвитку внутрішньої свідомості клієнтів та важливо посприяти розвитку освіти соціальних навичок клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Наука жити Серія: Майстри психології. Київ: 2021. 240 с.
2. Барко В., Остапович В., Олешко П. Українськомовна адаптаціяопитувальника рівня і структуриемоційного інтелекту з метою психологічного добору поліцейських. Психологічний журнал, 2019, 23 <https://hal.science/hal-02138527/document>
3. Байер О.О. Життєві кризи особистості: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. 244 с.
4. Бахновський І.П. Асоціальна поведінка особи як суспільна проблема становлення надійної особи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Ужгород: 2015. №30(1). с.10-13.
5. Бантишева О.О. Особливості схильності осіб юнацького віку до віктимної поведінки залежно від майбутньої професії; Херсон: НВХДУ, 2014. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/download/693/651&ved=2ahUKEwiT76vavr-IAxUIRPEDHdfVE6IQFnoECCIQAQ&usg=AOvVaw1MS34SvU_uFdcVKJIGaKBZ
6. Бантишева О.О. основні підходи до дослідження проблеми схильності особистості до віктимної поведінки /о.о. Бантишева//Вісник післядипломної освіти: зб.наукюпр/ Ун-т менедж. Освіти НАПГ України. – К.: АТОПОЛ, 2014. – 264с.
7. Бовть О. “Про дослідження віктимної поведінки молоді у морально-правовому вимірі”, Вісник Нац. ун-ту оборони України: зб. наук. Праць. 2012. Вип.1(26). с.131-138.
8. Бовть О. “Дослідження психологічних детермінант віктимної поведінки підлітків”, 2014р. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_25_6

9. Бистрова А.Є. Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків: дисертація кандидата психологічних наук: 19.00.08. Київ, 2019. 227с.
10. Вацлавик П. Як стати нещасним без сторонньої допомоги. 2020 <http://um.co.ua/6/6-2/6-24436.html>.
11. Васілева В. “Віктимність молоді як соціальне явище в сучасній Україні”, 2020р. Режим доступу: [http://almanah.ltd.ua/save/2020/12%20\(45\)/1%20\(8\).pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2020/12%20(45)/1%20(8).pdf)
12. Волинець Н., Я концепція як чинник особистісного самовизначення в ранній юності. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Випуск 1(54) Київ. 2022. 205с.
13. Гаркавець С.О. Віктимологія: навчальний посібник - Луганськ: СНУ ім. В.Даля, 2006. 116с.
14. Гаркавець С.О. Навчально-методичний посібник «Психологічні основи віктимології» Київ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2023. – 170с.
15. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім’ї до політичного терору. Переклад з англ. О. Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 424 с.
16. Головчанський О. (2020). Організація та функціонування організму людини з позиції традиційної китайської медицини (лекція). Фітотерапія. Часопис (№ 1): 27–31. doi:10.33617/2522-9680-2020-1-27.
17. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів / Б. М. Головкін // Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 135., 124с.
18. Головкін Б.М “Віктимність як основна категорія віктимології”. Журнал східноєвропейського права. 2015., № 20.

- 19.Голіна В.В., Головкін Б.М. “Віктимологія”. Навчальний посібник, 2017. 215с.
20. Голіна В.В, Н.В. Сметаніна, К.Д. Кулик. “Навчально-методичний посібник для самостійної роботи х навчальної дисципліни віктимологія, Харків, 2020. 420с.
21. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей / С. О. Гура // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2017. Вип. 21. с. 30–39.
22. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінально-віктимологічна парадигма: [монографія]. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 120 с.
- 23.Карпеченкова, Протидія та профілактика насильства в сімі на рівні держави/ Вісник національного університету цивільного захисту України/ Серія "Державне управління", НУЦЗУ. стаття, 2022 Режим доступу: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/15409>
- 24.Карташов М. В. Імовірність, процеси, статистика. — Київ : ВПЦ Київський університет, 2007. 504 с.
- 25.Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Герасименко М.В., Ткаченко В.В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. – 433с.
26. Мединська Ю. Дослідження рівня віктимності студентської молоді / Мединська Юлія // Наукові записки УКУ. - 2014. - Ч. 4 : Педагогіка. Психологія, вип. 1. - с. 185-197.
- 27.Міцик Т. О. Особливості віктимної поведінки неповнолітніх неблагополучних сімей / Т. О. Міцик // Право і Безпека. - 2015. - № 3. - С. 142-146. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_3_30.
- 28.Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В “Кримінологічна віктимологія: навчальний посібник” / 2006. 352 с.

29. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія соціальної комунікації. Навчальний посібник. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2021. 224 с.
30. Петрунько О.В, Паціора Г.М. Особливості віктимної поведінки молоді // Вчені записки Університету «КРОК». №2(70). 2023. с. 159-165.
31. Петрунько О.В, Шрамко І.Л. Віктимна поведінка як предмет наукового аналізу. Університет «КРОК», 2023. <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1869>
32. Свидрук І. І., Миронов Ю. Психологія управління та конфліктологія: Підручник. Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2017. 320 с.
33. Сингаївська І.В. Сучасні прояви віктимності жінок: окремі питання віктимологічної профілактики. Форум права. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. № 2. с. 834–838.
34. Тойч Дж. М., Тойч Ч. К. Друге народження чи мистецтво пізнавати та змінювати себе.; пер. з англ. САНРЕЙ-ДНІПРО, 1998. 183 с.
35. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : монографія / В. А. Туляков. – Одеса : Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.
36. Франк Л.В. Віктимологія та віктимність: Вид-во Тадж. ун-та, 1972. - 114 с.
37. Фройд З. По той бік задоволення. Я і воно. Мультимедійне видавництво Стрельбицького. 2020. 550с.
38. Холист Б. Фактори, що формують віктимність // Питання боротьби з злочинністю. – М., 1984. – Вип. 41. – С. 73-74
39. Христенко В. Психологія жертви: Уч.посібник. – Харків 2020 Консум. - 256 с.
40. Чаплак Я., Чуйко Г. Сенс життя як орієнтир на життєвому шляху людини // Психологічний часопис. - 2017. - № 1. - С. 100-111. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2017_1_11

41. Шиліна А. А., Іванов М. С. "Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх". *Право і безпека*. 2016. № 4. с. 169-173.
42. Шиліна А.А. "Схильність до девіантної поведінки як чинник, що впливає на професійну ідентичність юнаків" *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2019 р. 315с.
43. Шевченко Л. Структурні складові віктимної особистості / Л. О. Шевченко // *Форум права*. - 2012. - № 4. - С. 1058-1063. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_177
44. Ainsworth, M.D., Blehar, M, Waters, E, & Wall, S. (1978) *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, p.282
45. Bartholomew K., Horowitz L. M. Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. — *Journal of personality and social psychology*. — 1991.
46. Bern E. "What Do You Say After You Say Hello?" — London: Bantam Books, 1973 y.
47. Bostaph L/G/ & Swerin D.D. *Victimology: Crime Victimization and Victim Services*. Aspen Publishers, 2016. 612p.
48. Brack K. & Caltabiano N. Cyberbullying and self-esteem in Australian adults. *Cyberpsychology // Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*. 2014. № 8(2).P. 84-98.
49. Brisman A., South N. & White R. *Environmental Crime and Social Conflict: Cotemporary and Emerging Issues*. Routledge, 2016. 344 p.
50. Burgess A. W. *Victimology: Theories and Application*. 3th Edition. N.Y.: Jones and Bartlett Publishers, Inc, 2017. 738 p.
51. Caravaca F., Falcón M., Navarro-Zaragoza J., Luna Ruiz-Cabello A. L., Rodrigues O. & Luna Maldonado A. Prevalence and patterns of traditional

- bullying victimization and cyber-teasing among college population in Spain // BMC Public Health. 2016. № 16. P. 176-185.
52. Coleman, C. and Moynihan, J. Understanding crime data, Haunted by the dark figure. Open University Press, Buckingham, USA, 1966
53. Daigle L. E. Victimology. The Essentials. SAGE Publications, Inc, 2021. 432 p.
54. Dekker S. Second Victim: Error, Guilt, Trauma, and Resilience. Bosa Roca, United States: Taylor & Francis Ltd, 2013. 128 p.
55. Dillenburger K. Michael Keenan. 34 // None of the As in ABA stand for autism: Dispelling the myths. — 2009-07-01. — 193 с. Архивировано 25 лютого 2018 р.
56. Elias R. The Politics of Victimization: Victims, Victimology & Human Rights. Fattah E. A. Victimology: A Discipline in Transition. Copyrighted Material, 2019. 308 p.
57. Elleberger H. Psychologist Berichnugen Zwisichen Verbrecher and Opfter. – 1954. – № 4.
58. Grayson B., M. Stein «Attracting Assault: Victims' Nonverbal Cues». Journal of Communication, 1981, № 31.
59. Grayson B, Stein M. “Attracting Assault: Victims' Nonverbal Cues “, Journal of Communication. – 1981 p.
60. Hazan C., Shaver P. Romantic love conceptualized as an attachment process. — Journal of personality and social psychology. — 1987.
61. Hentig H. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim // The Journal of Criminal Law and Criminology. — 1941. — V. 31. — P. 303–309.
62. Hilinsji-Rosick C. M. & Lee D. R. Contemporary issues in Victimology: identifying patterns and trends. Publisher: Lanham, MD: Lexington Books, 2018. 272 p.
63. Jeffry E. Young, Janet S. Klosko, Marjorie E. Weishaar Schema therapy: A practitioner's guide. - 1995.

64. Judith S. Beck “Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond Third Edition”, The Guilford Press, 414 pages, 2020
65. Lac A. Candice D. Donaldson Drama Triangle Scale/ Sage journals/ First published online 2020. Режим доступа: <https://doi.org/10.1177/0886260520957696>
66. Kury H., Redo S. & Shea E. Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration. Springer, 2016. P. 47-65.
67. Lengati S. H. Penology and Victimology. London: Anvi Books & Publishers, 2021. 342 p.
68. McGarry R. & Walklate S. Victims: Trauma, testimony and justice. London, UK: Taylor & Francis Ltd, 2015. 192 p.
69. Marsh H. W., Nagengast B., Morin A. J., Parada R. H., Craven R. G. & Hamilton L. R. Construct validity of the multidimensional structure of bullying and victimization: An application of exploratory structural equation modeling // Journal of Educational Psychology. 2011. № 103(3). P. 701-732.
70. Moriarty L. J. & Jerin R. A. Current Issues in Victimology Research. 3th Edition. NY.: Academic Press, 2017. 304 p.
71. Pratt T. C. & Turanovic J. J. Revitalizing Victimization Theory. London: Available on Taylor & Francis eBooks, 2021. 328 p.
72. Schwartz J. L., Virga M. & Yeldell S. The Victimology Handbook. Fours Edition. Kendall Hunt, 2019. 362 p.
73. Shlomo G. S., Knepper P. & Kett M. International Handbook of Victimology. NY.: CRC Press, 2019. 732 p.
74. Steiner Claude M. «Transactional Analysis and Psychoanalysis Writing Styles», Transactional Analysis Journal #3 October 2006
75. Timchenko O., Khrystenko V., Lefterov V., et al. There a «victim syndrome» among forced displaced persons in Ukraine? // International

- Journal of Psychosocial Rehabilitation. Hampstead Psychological Associates. 2020. V. 24 (6). P. 13092-13110.
76. Umbreit M. S. The Handbook of Victim Offender Mediation: An Essential Guide to Practice and Research. San Francisco: Published by Jossey Bass, 2000. 480 p.
77. Vollhardt J. R. The Social Psychology of Collective Victimhood. Oxford University Press, 2020. 472 p.
78. Walklate S. L. Handbook of Victims and Victimology. London: Taylor & Francis Ltd, 2017. 394 p.
79. Wolfgang. M. In: Neue Deutsche Biographie (NDB). Band 18, Duncker & Humblot, Berlin 1997, ISBN 3-428-00199-0, S. 565 f.
80. Young I. F. & Sullivan D. Competitive victimhood: A review of the theoretical and empirical literature / Current Opinion in Psychology. 2016. Vol. 11. P. 30-34.
81. Zaykowski H., Campagna L. Teaching theories of Victimology // Journal of Criminal Justice Education, 2014. Vol. 25 (4). P. 452-467.

Аналіз використаних джерел:

Всього джерел – 81

Джерел за останні 10 років – 51

Джерел зарубіжних авторів за останні 10 років – 21 (47, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 62, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 80, 81)

Джерел українських авторів за останні 10 років – 30 (1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 30, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 42)

ДОДАТКИ

Додаток А

Регістраційний бланк

П.І.Б. (повністю)

Дата обстеження _____ Вік _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86				

Текст опитувальника:

1. Я вважаю, що у моєму житті неприємних подій відбувається більше, ніж в інших.
2. Якщо я потрапляю в неприємне становище, то мені найкраще не чинити опір і тримати язик за зубами.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі у будь-яких бойових діях.
4. Я ціную в людях обережність та обачність.
5. Навіть якби за небезпечну працю добре заплатили, я не взявся б за її виконання.
6. Якщо мене образили, то я обов'язково маю відплатити за це.
7. Якби інші люди не заважали мені, я досяг би набагато більшого.
8. У мене ніколи не було неприємностей через мою поведінку,

пов'язану зі статевим життям.

9. Часом мені хочеться ламати речі, бити посуд.
10. У мене бували такі періоди, що тривали дні, тижні або навіть місяці, коли я не міг ні за що взятися, тому що не міг включитися в роботу.
11. Я не завжди говорю правду.
12. У більш ранньому віці мене виганяли зі школи за погану поведінку.
13. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.
14. Іноді я так наполягаю на своєму, що оточуючі втрачають терпіння.
15. Інші мені здаються щасливішими за мене.
16. Думаю, що багато людей перебільшують свої нещастя, щоб досягти співчуття та допомоги.
17. Думаю, мені сподобалася б робота, пов'язана із захистом слабких та знедолених.
18. Мене важко переконати.
19. Мені доводиться так багато дбати про близьких людей, що на турботу про себе часто не вистачає.
20. Я навряд чи доб'юся у своєму житті чогось дійсно вартого.
21. Мені регулярно роблять боляче люди, які оточують мене.
22. Я не серджуся, коли з мене сміються.
23. Я вважаю, що більшість людей здатна збрехати, якщо це в їхніх інтересах.
24. Я рідко роблю вчинки, про які потім сильно шкодую.
25. Я дуже рідко сварюсь із членами моєї родини.
26. Я не можу відкинути деякі умовності навіть заради задоволення.
27. Частіше у мене таке почуття, ніби я зробив щось погане чи зле.
28. Майже весь час я відчуваюся щасливим.
29. Деякі люди так люблять командувати, що мені хочеться все зробити навпаки, навіть якщо я знаю, що вони мають рацію.
30. Якщо хтось порушує правила, я обурююся.

31. Я ніколи не йшов на небезпечну справу заради сильних вражень.
32. Я отримую більше задоволення від гри або перегонів, якщо не тримаю парі.
33. У школі мене ніколи не викликали до директора за порушення правил поведінки.
34. Мої манери за столом у гостях кращі, ніж у себе вдома.
35. Я вважаю, що більшість людей заради вигоди скоріше будуть діяти нечесно, ніж упустять вигоду.
36. Моя поведінка значною мірою визначається правилами і звичками оточуючих мене людей.
37. Я віддаю перевагу вирішенню конфліктів без застосування сили.
38. Я буваю обурений і роздратований, коли доводиться визнати, що мене вміло провели.
39. Мені байдуже, що про мене говорять інші.
40. Якби в наш час проводилися бої гладіаторів, то я неодмінно б у них брав участь.
41. Я вмію відмовляти людям, які просять мене про ласку.
42. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я щойно познайомився.
43. Я не можу припинити ситуацію, навіть якщо почуваюся незручно та напружено.
44. Терпіти біль усім на зло буває навіть приємно.
45. Людина повинна мати право випити стільки, скільки забажає.
46. Якщо я в дитинстві погано поведився, то мене карали.
47. Я міг би виконувати роботу, пов'язану з доглядом за хворими чи вмираючими.
48. Я завжди відразу помічаю, якщо ситуація стає небезпечною.
49. Я намітив собі життєву програму, засновану на почутті обов'язку та відповідальності, і намагаюся її виконувати.
50. Іноді я не поступаюся людям не тому, що справа дійсно важлива, а

просто з принципу.

51. Чи вірне ствердження, що якщо дітей не бити, то користі з них не вийде?

52. Мої батьки ніколи не карали мене фізично.

53. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю та безпекою, то я виберу безпеку.

54. Мене частіше, ніж інших, обзивали у школі.

55. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.

56. Коли я потрапляю у неприємну ситуацію, то сподіваюся лише на свої сили.

57. Я впевнений, що того, хто робить злі вчинки, в майбутньому чекає кара.

58. Я можу дружелюбно ставитися до людей, вчинки яких не схвалюю.

59. Я готовий пробачити грубість моєму партнерові, якщо маю надію, що це не повториться.

60. Безпечніше нікому не довіряти.

61. Буває, що я проводжу вечір у компанії малознайомих мені людей.

62. Я регулярно потрапляю у неприємні ситуації.

63. Іноді маю такий настрій, що я готовий першим почати бійку.

64. Я іноді порушую закон чи встановлені правила.

65. Я не ризикнув би стрибати з парашутом.

66. Більшості людей не подобається поступатися своїми інтересами заради інших.

67. Я легко втрачаю терпіння.

68. Тільки несподівані обставини та почуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.

69. Мене дуже важко роздратувати.

70. Люди часто розчаровують мене.

71. У мене буває таке почуття, що труднощів надто багато і немає сенсу

намагатися їх подолати.

72. Мене важко розгнівати.

73. Цілком можна обійти закон, якщо ви цим його, по суті, не порушуєте.

74. Я п'ю алкогольні напої помірковано (або зовсім не п'ю).

75. Я часто зустрічав людей, які заздрили моїм ідеям тільки тому, що вони прийшли на думку не їм першим.

76. Навіть якщо я злюсь, то намагаюся не вдаватися до лайки.

77. Мені більше подобається працювати з керівником, який дає суворі чіткі вказівки, ніж з керівником, який надає більшу свободу.

78. Якщо хтось починає цікаву, нехай і небезпечну справу, я її підтримаю.

79. Я рідко даю здачу, коли мене б'ють.

80. Якщо стосовно мене хтось чинить несправедливо, то я бажаю йому справжнього покарання.

81. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і дію відповідно до цього.

82. Кожна дитина знає, що добро має бути з кулаками.

83. Я волію не спілкуватися з однолітками, тому що вони ображають мене.

84. Я ніколи не вступаю у вуличний конфлікт, щоб заступитися за того, кого кривдять.

85. Шкідливий вплив алкоголю та тютюну на людину сильно перебільшують.

86. Собака, який не слухається, заслуговує, щоб його вдарили.

Ключі для підрахунку первинних балів

1. Шкала соціальної бажаності відповідей.

5 (так), 11 (ні), 13 (ні), 25 (так), 34 (ні), 39 (ні), 58 (так), 64 (ні), 76 (ні).

2. Шкала схильності до агресивної віктимної поведінки (агресивний

тип потерпілого).

6 (так), 9 (так), 14 (так), 25 (ні), 26 (ні), 29 (так), 33 (ні), 34 (ні), 37 (ні), 45 (так), 50 (так), 51 (так), 55 (ні), 57 (ні), 58 (ні), 60 (так), 63 (так), 67 (так), 69 (ні), 72 (ні), 73 (так), 74 (ні), 79 (ні), 80 (так), 81 (ні), 82 (так), 86 (так).

3. Шкала схильності до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки (активний тип потерпілого).

3 (так), 4 (ні), 5 (ні), 13 (так), 23 (так), 24 (ні), 26 (ні), 27 (так), 28 (ні), 31 (ні), 32 (так), 33 (ні), 35 (так), 40 (так), 53 (ні), 62 (так), 65 (ні), 68 (так), 74 (ні), 76 (так), 78 (так).

4. Шкала схильності до гіперсоціальної поведінки (ініціативний тип потерпілого). 11 (ні), 13 (ні), 17 (так), 19 (так), 30 (так), 34 (ні), 39 (ні), 47 (так), 49 (так), 55 (так), 58 (так), 64 (так), 66 (ні), 84 (ні).

5. Шкала схильності до залежної та безпорадної поведінки (пасивний тип потерпілого).

1 (так), 2 (так), 5 (так), 16 (так), 18 (ні), 20 (так), 21 (так), 22 (ні), 36 (так), 41 (ні), 43 (так), 44 (так), 46 (так), 54 (так), 59 (так), 71 (так), 75 (так), 77 (так), 83 (так).

6. Шкала схильності до некритичної поведінки (некритичний тип потерпілого).

8 (ні), 9 (так), 10 (так), 15 (так), 16 (так), 31 (ні), 32 (так), 33 (ні), 38 (так), 40 (так), 42 (ні), 45 (так), 48 (ні), 56 (так), 61 (так), 65 (ні), 70 (так), 74 (ні), 85 (так).

7. Шкала реалізованої віктимності.

8 (ні), 19 (так), 25 (ні), 27 (так), 28 (ні), 33 (ні), 38 (так), 43 (так), 44 (так), 46 (так), 51 (так), 52 (ні), 54 (так), 59 (так), 62 (так), 74 (ні), 76 (так), 83 (так).

Реєстраційний бланк

П.І.Б. (повністю)

Дата обстеження _____ Вік _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
101	102	103	104	105	106	107	108	109	110
111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
121	122	123	124	125	126	127	128	129	130
131	132	133	134	135	136	137	138	139	140

Текст опитувальника

1. Чи подобалися Вам в дитинстві ігри, що вимагають великої рухливості?
2. Чи любите Ви займатись у вільний час фізичною роботою?
3. Чи часто ви розповідаєте жарти, щоб розвесилити інших?
4. Чи важко Вам виступати з промовою перед великою групою людей?
5. Чи легко змінюється Ваш настрій під впливом інших людей?
6. Чи часто Ви зустрічаєтеся зі своїми друзями вечорами?
7. Чи часто Ви включаєте в свою роботу нові ідеї?
8. Чи часто Ви в розмові з іншими жестикулюєте руками, головою?

9. Чи грали Ви колись за власним бажанням у футбол?
10. Чи любите Ви розважатися в компанії весело та безтурботно?
11. Чи часто ви є організатором будь-яких колективних заходів?
12. Чи можете ви відпочивати в галасливій компанії?
13. Чи є їжа яку ви не любите?
14. Чи часто Ви буваєте замислені?
15. Зазвичай Ви працюєте швидко й енергійно?
16. Чи отримуєте Ви задоволення від роботи з використанням технічних інструментів?
17. Чи любите Ви бути присутнім у місцях, де щось відбувається?
18. Чи любите Ви керувати на зборах?
19. Чи часто Ви помічаєте за собою деякі особливості, які перешкоджають Вам прийняти рішення?
20. Чи легко Ви знайомитеся з новими людьми (випадковими)?
21. Чи любите Ви роботу, що вимагає терпіння й старанності?
22. Якщо Ви уявите себе за кермом автомобіля, подобалася б Вам швидка їзда?
23. Чи любите Ви роботу, що вимагає фізичних зусиль?
24. Чи охоче ви виселите і пожвавлюєте компанію?
25. Чи любите ви роботу, що вимагає багато розмов з іншими людьми?
26. Чи залишаєтеся Ви зазвичай стриманим і спокійним, коли інші втрачають голову?
27. Чи легко Ви домагаєтеся дружби й довіри?
28. Чи любите Ви займатися теоретичними проблемами?
29. Як Ви вважаєте, чи швидко Ви зазвичай справляєтеся зі своїми проблемами?
30. Чи часто Ви займаєтеся спортом?
31. Чи любите Ви ризикувати для отримання задоволення від ризику?
32. Чи любите Ви роботу, в якій треба багато говорити?
33. Чи можете Ви займатися при включеному радіоприймачі?

34. Чи думаєте Ви, що Вас часто вважають неприємним, холодним?
35. Чи були Ви серйозною дитиною?
36. Чи часто Ви поспішаєте?
37. Чи вправно Ви користуєтеся інструментами?
38. Чи любите Ви часті зміни або розмаїтість?
39. Чи любите Ви бути лідером у заходах із друзями?
40. Чи часто Ви переходите від печалі до радості і від радості до смутку без поважної причини?
41. Чи любите Ви роботу, яка потребує багатьох контактів з людьми?
42. Чи віддаєте Ви перевагу при вирішенні важливої проблеми самостійно поміркувати, ніж порадитися з іншими?
43. Чи вважаєте Ви, що у Вас є звичка щось крутити в руках?
44. Чи захоплювало Вас коли-небудь полювання?
45. Чи любите Ви роботу, в якій треба змагатися з іншими?
46. Чи любите, щоб на вас звертали увагу?
47. Чи можете Ви творчо працювати в умовах, які не сприяють зосередженню?
48. Чи любите ви відзначати річниці, дні народження, та інше?
49. Чи любите ви роботу яка вимагає великої акуратності?
50. Чи вважають вас спокійною людиною?
51. Чи часто ви відчуваєте потребу у русі та фізичному навантаженні?
52. Чи вважають вас безтурботною людиною?
53. Чи любите виступати з новими проектами, ідеями?
54. Чи буває, що ви несподівано відчуваєте сильний голод?
55. Чи вважаєте ви себе малодоступною людиною для інших?
56. Чи відаєте ви перевагу роботі на самоті?
57. Чи часто ви чекаєте, щоб ваші проблеми вирішилися самі?
58. Чи любите ви показувати свою перевагу в силі над іншими?
59. Чи любите ви роботу в якій часто змінюється характер діяльності?
60. Під час товариських заходів чи віддаєте Ви перевагу триматися осторонь?

61. Чи часто Вас дратують повсякденні дрібниці?
62. Чи інші люди залюбки з Вами відверті?
63. Чи любите Ви роботу, при якій треба багато читати?
64. Чи Ви розмовляєте повільніше, ніж інші люди?
65. Чи Ви були в дитинстві членом команди з волейболу або баскетболу?
66. Чи маєте Ви зазвичай на все готову відповідь?
67. Чи охоче Ви підтримуєте нові проекти?
68. Чи втрачаєте Ви апетит, коли щось виводить Вас з рівноваги?
69. Чи любите Ви бути членом різних організацій, секцій, федерацій?
70. Чи любите Ви впроваджувати нові методи роботи?
71. Чи швидко Ви їсте, навіть коли у Вас багато часу?
72. Чи любите Ви рубати дрова?
73. Чи кричите Ви зазвичай разом з іншими, коли дивитеся змагання?
  74. В небезпечній, складній ситуації чи схильні Ви брати ініціативу в свої руки?
  75. Чи дратує Вас, коли Вам заважають, а треба зосередитися? 76. Чи відчуваєте Ви себе вільно у великій компанії?
77. Коли Ви були дитиною, чи часто Ви грали один?
78. Зазвичай чи швидко Ви працюєте?
  79. Чи були Ви капітаном спортивної команди?
80. Чи часто Ви задоволені собою та оточуючими?
81. Чи любите Ви говорити тости і виступати з промовою?
82. Чи легко Ви відновлює перервану роботу?
83. Зазвичай чи відверті Ви з незнайомими?
84. Чи любите Ви розповідати людям про те, що з Вами трапилось?
85. Чи любите Ви повільну роботу, що вимагає розмірковування?
86. Хотіли б Ви займатися боксом?
87. Чи пригадуєте Ви зазвичай одразу прізвище людини, яку Ви зустріли?
  88. Чи трапляється Вам вносити нові пропозиції на зборах?
  89. Чи х вилюєтеся Ви зазвичай, коли роботу треба виконати в строк?

90. Чи висловлюєтеся Ви звичайно в розмові без труднощів?
91. Чи любите Ви винаходити нове обладнання та методи роботи?
92. Чи надаєте Ви перевагу зробити щось самому, ніж чекати, поки це зроблять інші?
93. Чи приносить вам задоволення змагатися з кимось?
94. Чи любите Ви швидку й різноманітну роботу?
95. Чи легко Вам віддати наказ іншим?
96. Чи часто Ви буваєте нетерплячі?
97. Чи багато часу, зазвичай, необхідно іншим, щоб з вами познайомитися?
98. Чи любите Ви працювати в спокійному й тихому місці?
99. Чи розмовляєте Ви зазвичай голосніше за інших?
100. Хотіли б Ви їздити верхи заради задоволення?
101. Чи встаєте Ви вранці з ліжка швидко й енергійно?
102. Чи часто Ви вичікуєте та віддаєте ініціативу іншим?
103. Чи вважають Вас інші оптимістом?
104. Чи часто Ви сумуєте в компанії?
105. Чи часто Ви вважаєте, що книги більш цікаві, ніж люди?
106. Чи любите Ви роботу, що вимагає руху?
107. Чи справляєтеся Ви зазвичай швидко з ремонтом?
108. Чи швидко Ви зазвичай приймаєте рішення?
109. Чи уникаєте Ви виступати з промовою?
110. Чи швидко Ви прокидаєтесь?
111. Чи любите Ви проводити вільний час в компанії?
112. Чи любите Ви аналізувати свої вчинки?
113. Чи часто Ви працюєте повільно, не поспішаючи?
114. Чи любите Ви проводити свій вільний час на повітрі?
115. Чи були Ви в молодості організатором сміливих вчинків?
116. Чи буває так, що Ви в компанії розмовляєте одночасно з кількома людьми?

117. Чи буває так, що Ви говорите не замислюючись, а потім шкодуєте про це?
118. Чи часто Ви відчуваєте бажання залишитися на самоті?
119. Чи надаєте Ви перевагу черпати знання з книг, ніж із життя?
120. Чи ходите Ви зазвичай швидше за інших?
121. Чи любите Ви іноді відчувати втому від фізичної роботи?
122. Чи часто Ви відчуваєте, що у Вас надлишок енергії?
123. Чи траплялося Вам у дитинстві бути лідером в іграх?
124. Чи легко інші люди впливають на Вас?
125. Чи охоче Ви працюєте в колективі?
126. Чи віддаєте Ви перевагу ввечері залишатися на самоті, ніж перебувати в компанії?
127. Чи швидко ви зазвичай одягаєтесь?
128. Чи часто у Вас холодні руки й ноги?
129. Чи легко Ви приймаєте рішення?
130. Зазвичай Ви без великих коливань приймаєте рішення?
131. Чи Ви зазвичай засмучуєтесь перед від'їздом?
132. Чи любите Ви, коли Вас відвідують під час хвороби?
133. Чи любите Ви залишатися зі своїми думками наодинці?
134. Чи швидко Ви пишете?
135. Чи охоче б Ви займалися роботою в саду?
136. Чи довго Ви зазвичай переживаєте що-небудь?
137. Чи любите Ви роботу, що вимагає Вашого впливу на інших?
138. Чи засмучує Вас можливість невдачі?
139. Чи були Ви в дитинстві несміливим?
140. Чи любите Ви мати багато друзів?

“Ключ” для опрацювання даних опитування

При збігу оцінки з відповіддю в “ключі” – 2 бали, відповідь “не знаю” – 1 бал, при не співпадінні оцінки з відповіддю в “ключі” – 0 балів.

1. Активність

“Так” – 1, 8, 15, 22, 29, 36, 43, 71, 78, 92, 99, 106, 120, 127, 134;

“Ні” – 50, 57, 64, 85, 113.

2. Фізична активність

“Так” – 2, 9, 16, 23, 30, 37, 44, 51, 58, 65, 72, 79, 86, 93, 100, 107, 114, 121, 135;

“Ні” – 128.

3. Імпульсивність

“Так” – 3, 10, 17, 24, 31, 38, 45, 52, 59, 66, 73, 80, 87, 94, 101, 108, 115, 122, 129;

“Ні” – 136.

4. Лідерство

“Так” – 11, 18, 25, 32, 39, 46, 53, 67, 74, 81, 88, 95, 116, 123, 130, 137;

“Ні” – 4, 60, 102, 109.

5. Врівноваженість

“Так” – 12, 26, 33, 47, 82, 103;

“Ні” – 5, 19, 40, 54, 61, 68, 75, 89, 96, 110, 117, 124, 131, 138.

6. Товариськість

“Так” – 6, 20, 27, 41, 48, 62, 69, 76, 83, 90, 111, 125, 132;

“Ні” – 13, 34, 55, 97, 104, 118, 139.

7. Рефлексивність

“Так” – 7, 14, 21, 28, 35, 42, 49, 56, 63, 70, 77, 91, 98, 105, 112, 119, 126, 133;

“Ні” – 84, 140.

Реєстраційний бланк

П.І.Б. (повністю) _____

Дата обстеження _____ Вік _____

№	Ні	Скоріше ні, ніж так	Важко сказати	Скоріше так, ніж ні	Так
	-2	-1	0	1	2
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					
16					
17					
18					
19					
20					
21					

22					
23					
24					
25					

Текст опитувальника

1. Перевищили б Ви встановлену швидкість, щоб швидше надати необхідну медичну допомогу тяжко хворій людині?
2. погодилися б Ви заради доброго заробітку брати участь у небезпечній і тривалій експедиції?
3. Стали б Ви на шляху небезпечного зломщика, який втікає?
4. Могли б Ви їхати на підніжці товарного вагона на швидкості більше 100 км/год?
5. Чи можете Ви на другий день після безсонної ночі нормально працювати?
6. Стали б Ви першим переходити дуже холодну річку?
7. Позичили б Ви другу велику суму грошей, будучи не зовсім упевненим, що він зможе Вам повернути ці гроші?
8. увійшли б Ви разом з приборкувачем у клітку з левами, якщо б він Вас запевнив, що це безпечно?
9. Могли б Ви під чийсь керівництвом залізти на високу фабричну трубу?
10. Могли б Ви без тренування керувати парусним човном?
11. Ризикнули б Ви схопити за вуздечку коня, що біжить?
12. Могли б Ви після 5 пляшок міцного пива їхати на велосипеді?
13. Могли б Ви зробити стрибок з парашутом?
14. Могли б Ви за необхідності проїхати без квитка на поїзді дальнього сполучення?
15. Могли б Ви зробити автотурне, якби за кермом сидів Ваш знайомий, який зовсім недавно був у важкій дорожній пригоді?

16. Могли б Ви з 10-метрової висоти стрибнути на тент пожежної команди?
17. Могли б Ви, щоб позбутися затяжної хвороби з постільним режимом, піти на небезпечну для життя операцію?
18. Могли б Ви зістрибнути з підніжки товарного вагону, що рухається зі швидкістю 50 км/год?
19. Могли б Ви, як виняток, разом з сімома іншими людьми, піднятися в ліфті, розрахованому лише на шість осіб?
20. Могли б Ви за велику грошову винагороду перейти з зав'язаними очима жваве вуличне перехрестя?
21. Взятися б Ви за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили?
  22. Могли б Ви після трьох стаканів горілки обчислювати відсотки?
  23. Могли б Ви за вказівкою Вашого начальника взятися за високовольтний провід, якщо б він запевнив Вас, що провід знеструмлений?
  24. Могли б Ви після деяких попередніх пояснень керувати вертольотом?
  25. Могли б Ви, маючи квитки, але без грошей і продуктів, здійснити поїздку на поїзді дальнього сполучення?

Реєстраційний бланк

П.І.Б. (повністю) _____

Дата обстеження _____

Вік _____

1	2	3
1. Сміливий	пильний	заповзятливий
2. Лагідний	сором'язливий	впертий
3. Обережний	рішучий	песимістичний
4. Непостійний	безцеремонний	уважний
5. Нерозумний	боягузливий	такий, що не думає
6. Спритний	жвавий	передбачливий
7. Холоднокровний	хиткий	завзятий
8. Стрімкий	легковажний	боязкий
9. Такий, що не задумується	манірний	непередбачливий
10. Оптимістичний	добросовісний	чуйний
11. Меланхолійний	такий, що сумнівається	нестійкий
12. Боягузливий	недбалий	схвильований
13. Необачний	тихий	боязкий
14. Уважний	нерозсудливий	сміливий
15. Розсудливий	швидкий	мужній
16. Заповзятливий	обережний	передбачливий
17. Схвильований	неуважний	сором'язливий
18. Легкодухий	необережний	безцеремонний
19. Лякливий	нерішучий	нервовий
20. Відповідальний	відданий	авантюрний
21. Передбачливий	жвавий	відчайдушний
22. Приборканий	байдужий	недбалий
23. Обережний	безтурботний	терплячий
24. Розумний	турботливий	хоробрий
25. Завбачливий	безстрашний	добросовісний
26. Поспішний	лякливий	безтурботний
27. Неуважний	необачний	песимістичний
28. Обачний	розсудливий	заповзятливий
29. Тихий	неорганізований	боязкий
30. Оптимістичний	пильний	безтурботний

“Ключ” для опрацювання даних

1/2; 2/1; 2/2; 3/1; 3/3; 4/3; 5/2; 6/3; 7/2; 7/3; 8/3; 9/1; 9/2; 10/2; 11/1;
11/2; 12/1; 12/3; 13/2; 13/3; 14/1; 15/1; 16/2; 16/3; 17/3; 18/1; 19/1; 19/2;
20/1; 20/2; 21/1; 22/1; 23/1; 23/3; 24/1; 24/2; 25/1; 26/2; 27/3; 28/1; 28/2;
29/1; 29/3; 30/2.

**Результат проходження респондентами «Тесту на визначення
схильності до віктимної поведінки О. Андронікової»**

№	Ім'я	Шкала соціальної бажаності відповідей.	Агресивна поведінка.	Схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки.	Схильність до гіперсоціальної поведінки	Схильність до залежності та безпорадної поведінки	Схильність до некритичної поведінки	Реалізована віктимність
1	Артем С.	2	11	8	7	4	6	4
2	Аліса Ш.	4	13	14	7	11	11	11
3	Валентина Б	4	9	11	5	2	10	4
4	Валентин Г	4	13	9	7	7	8	5
5	Володимир С	4	9	10	7	4	6	4
6	Влада П.	3	13	11	8	5	9	8
7	Ганна Ш.	4	12	6	8	5	8	5
8	Даша Ш.	7	5	7	7	5	3	4
9	Ігор Ш.	4	14	12	8	6	11	8
10	Іван Б.	6	9	9	7	7	13	6
11	Катерина Д.	6	4	6	6	4	2	3
12	Костя С.	3	13	11	7	5	10	7
13	Лілія М.	5	8	8	6	6	12	5
14	Маша М.	5	9	8	8	14	12	11
15	Михайло М.	4	8	5	7	5	3	7
16	Маргарита А.	8	8	4	8	6	9	4
17	Олексій П.	6	14	8	10	7	10	7
18	Олексій Я.	9	7	9	9	7	5	6
19	Ольга К.	6	16	14	10	8	13	10
20	Павло	6	5	6	5	3	4	7

0	Я.							
2 1	Петро К.	4	13	10	9	6	8	6
2 2	Руслана З.	6	15	16	9	13	13	15
2 3	Софія С.	4	11	13	7	4	12	6
2 4	Світлана Н.	6	15	11	9	9	10	7
2 5	Світлана Я.	5	10	11	8	5	7	6
2 6	Софія О.	3	13	11	8	5	9	8
2 7	Софія С.	4	12	6	8	5	8	5
2 8	Сергій М.	2	12	10	7	4	8	7
2 9	Тетяна М.	2	10	4	6	3	6	3
3 0	Тетяна К.	5	3	5	5	3	1	2
3 1	Уляна С.	2	12	10	6	4	9	6
3 2	Федір С.	3	12	9	8	5	7	5
3 3	Юля А.	5	14	15	8	12	11	12
3 4	Юля Б.	5	10	12	6	3	11	5
3 5	Юля Г.	5	14	10	8	8	9	6
3 6	Юрій П.	5	10	11	8	5	7	5
3 7	Ярослав Б.	3	12	9	8	5	7	5

Додаток Е.

**Результат проходження респондентами опитувальника “Шкала
темпераментів” Л. Терстоуна,**

№	Ім'я	Активність.	Фізична активність	Імпульсивність	Лідерство	Врівноваженість	Товариськість.	Рефлексивність
1	Артем С.	22	23	27	32	38	34	21
2	Аліса Ш.	26	23	28	14	9	23	15
3	Валентина Б.	26	23	24	27	24	21	27
4	Валентин Г	30	15	24	32	12	24	24
5	Володимир С.	31	28	31	28	23	30	23
6	Влада П.	25	29	25	31	22	24	24
7	Ганна Ш.	14	14	16	28	12	26	20
8	Даша Ш.	20	10	5	6	20	14	18
9	Ігор Ш.	17	21	19	28	17	19	22
10	Іван Б.	26	27	24	35	26	32	29
11	Катерина Д.	19	9	4	5	19	13	17
12	Костя С.	16	20	18	27	16	18	21
13	Лілія М.	25	26	23	34	25	31	28
14	Маша М.	25	21	20	20	15	29	19
15	Михайло М.	32	25	27	40	21	31	19
16	Маргарита А.	23	18	27	25	33	31	23
17	Олексій П.	20	21	26	30	36	32	20
18	Олексій Я.	26	23	25	14	10	23	15
19	Ольга К.	26	23	22	27	24	20	27
20	Павло Я.	28	30	28	18	28	32	14

21	Петро К.	20	21	25	30	36	32	19
22	Руслана З.	25	21	26	12	7	21	13
23	Софія С.	24	22	22	25	22	19	25
24	Світлана Н.	28	13	22	30	10	22	22
25	Світлана Я.	29	26	29	26	21	28	21
26	Софія О.	23	27	23	29	21	22	22
27	Софія С.	12	13	14	27	10	24	18
28	Сергій М.	24	28	24	30	21	23	23
29	Тетяна М.	19	23	27	32	38	34	21
30	Тетяна К.	25	23	28	14	9	23	15
31	Уляна С.	28	23	24	25	24	23	27
32	Федір С.	28	23	24	27	24	21	24
33	Юля А.	23	24	28	33	39	35	22
34	Юля Б.	27	22	29	15	10	24	16
35	Юля Г.	27	24	25	28	25	22	28
36	Юрій П.	31	16	25	33	13	25	25
37	Ярослав Б.	32	29	32	29	24	31	24

**Результат проходження респондентами “Діагностики ступеня
готовності до ризику” Р. Шуберта, та “Діагностики мотивації до
уникнення невдач” Т. Елерс,**

№	Ім'я	Ступень готовності до ризику	Мотивація до уникнення невдач
1	Артем С.	9	15
2	Аліса Ш.	-1	8
3	Валентина Б.	4	16
4	Валентин Г.	-5	19
5	Володимир С.	2	18
6	Влада П.	-18	21
7	Ганна Ш.	-30	24
8	Даша Ш.	-5	23
9	Ігор Ш.	2	14
10	Іван Б.	2	19
11	Катерина Д.	-4	22
12	Костя С.	1	13
13	Лілія М.	1	18
14	Маша М.	-9	17
15	Михайло М.	-9	11
16	Маргарита А.	-11	18
17	Олексій П.	2	16
18	Олексій Я.	-3	19
19	Ольга К.	2	16
20	Павло Я.	-5	14
21	Петро К.	7	13
22	Руслана З.	-3	6
23	Софія С.	2	14
24	Світлана Н.	-7	17
25	Світлана Я.	0	16
26	Софія О.	-16	19
27	Софія С.	-28	22
28	Сергій М.	-17	20
29	Тетяна М.	4	16
30	Тетяна К.	-5	19
31	Уляна С.	5	16
32	Федір С.	3	11
33	Юля А.	10	16
34	Юля Б.	0	9
35	Юля Г.	5	17
36	Юрій П.	-4	20
37	Ярослав Б.	3	19